

महेन्द्र-संस्कृत-विश्वविद्यालयः

त्रिवाषिक-शास्त्रिस्तरीयः पाठ्यक्रमः
(द्वितीयखण्डः)

महेन्द्र-संस्कृत-विश्वविद्यालयस्य

शास्त्रिस्तरीयः पाठ्यक्रमः
(द्वितीयखण्डस्य)

प्रकाशकः
महेन्द्र-संस्कृत-विश्वविद्यालयः
बेल्फुण्डी, दाङ्ग

संस्करणम्	-	प्रथमम्
प्रकाशित प्रति	-	२०००
प्रकाशनकालः	-	२०५३ श्रावण
मूल्यम्	-	३०।-
टाइपसेटिङ्ग	-	रोशन कम्प्युटर, वानेश्वर काठमाडौं
मुद्रकः	-	प्रकृति छापाखाना, वानेश्वर काठमाडौं । फोन नं. ४७९१८२

विषयसूची

(द्वितीय खण्डस्य)

विषय	पृष्ठ
१. Compulsory English	१
२. अनिवार्य वैकल्पिक-संस्कृत-रचना	३
३. अनिवार्य-संस्कृतम्	६
४. शुक्लयजुर्वेदः	९
५. नव्यव्याकरणम्	१३
६. साहित्यम्	१६
७. सिद्धान्तज्यौतिषम्	२१
८. फलितज्यौतिषम्	२५
९. नव्यन्यायः	२७
१०. प्राचीनन्याय वैशेषिकम्	३०
११. पूर्वमीमांसा	३४
१२. इतिहासपुराणम्	३९
१३. शाङ्करवेदान्तः	४३
१४. धर्मशास्त्रम्	४६
१५. सर्वदर्शनम्	४९
१६. तन्त्रम्	५४
१७. बौद्धदर्शनम्	५८
१८. 'ख' नेपाली	६१
१९. Political Science	६९
२०. Economics	७५
२१. हिन्दी	८१
२२. मैथिली	८४
२३. Mathematics	८७
२४. Optional English	९८

त्रिवार्षिक-शास्त्रिस्तरीय-पाठ्यक्रमस्य संक्षिप्तविवरणम्

क्षेत्रम्	विषयाः	प्रथमखण्डे		द्वितीयखण्डे		तृतीयखण्डे	
		पत्रम्	पूर्णाङ्कः	पत्रम्	पूर्णाङ्कः	पत्रम्	पूर्णाङ्कः
अनिवार्यम्	अंग्रेजी/वै. सं रचना	प्रथमम्	१००	द्वितीयम्	१००	-	-
	नेपाली	-	१००	-	-	-	-
	संस्कृतम्	-	१००	-	१००	-	-
क वर्ग	शुक्लयजुर्वेदः	प्रथमम्	१००	तृतीयम्	१००	पञ्चमम्	१००
	नव्यव्याकरणम्	द्वितीयम्	१००	चतुर्थम्	१००	षष्ठम्	१००
	साहित्यम्						
	सिद्धान्तज्यौतिषम्						
	फलितज्यौतिषम्						
	प्राचीन न्यायः						
	नव्यन्यायः						
	शाङ्करवेदान्तः						
	पूर्वमीमांसा						
	इतिहासपुराणम्						
	धर्मशास्त्रम्						
	तन्त्रम्						
	बौद्धदर्शनम्						
ख वर्ग	नेपाली / अंग्रेजी	प्रथमम्	१००	तृतीयम्	१००	पञ्चमम्	१००
	हिन्दी / मैथिली	द्वितीयम्	१००	चतुर्थम्	१००	षष्ठम्	१००
	अर्थशास्त्र / गणित						
	राजनीतिशास्त्र ।						

COMPULSORY ENGLISH

The compulsory English course for Shastri Level students stems up from the course prescribed for Uttarmadhyama Level students so that the basic language skills achieved in the previous level will be reinforced and developed at this level. There is a variety of reading and writing tasks apart from translation/paraphrasing. Distinct topics for communicative purposes are also prescribed at this level. Hence, the reading materials are rich in content and cover a wide variety of subject-matter and style.

The specific objectives of the course are :

- (i) to expose the students to advanced contemporary English writings of various styles and forms;
- (ii) to provide them with sufficient practice in grammar; and
- (iii) to expose them to translation skills.

Course Contents

Reading
Writing
Grammar
Translation/precis writing

Paper II

Full Marks : 100

Grammar, Translation, Composition

Prescribed Texts

1. Geoffrey Leech, Jan Svartvik, A Communicative Grammar of English, Second Edition, 1994; Part I & II.
(Practical exercises may come from outside the book)

50

2. Zubowski, et, al Between the Lines, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1983.

30

3. R. P. Adhikari, Nepali English Translation, Ratna Pustak Bhandar.

(Translationa Passage may be set from outside the book)

20

अनिवार्य-वैकल्पिक-संस्कृतरचना

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

शास्त्रिस्तरेऽनिवार्य-वैकल्पिक-संस्कृत-रचनाया अध्ययनेन छात्रा
अधोऽङ्कितेषु विषयेषु क्षमा भविष्यन्ति-

१. कारकसमासनियमज्ञानपूर्वकं संस्कृतरचनायाम्,
२. संस्कृतकाव्याध्ययनेन संस्कृतकाव्यपरम्पराया वैशिष्ट्यज्ञाने,
३. आचारशास्त्राध्ययनेन सदाचारज्ञाने ।

पूर्णाङ्काः - १००

प्रकरणविभाजनम्

(क) संस्कृतरचना	२०
(ख) समासज्ञानम्	२०
(ग) शिशुपालवध-महाकाव्य-वैशिष्ट्यम्	२०
(घ) शिशुपालवध-पद्यव्याख्यानम्	२०
(ङ) आचाराध्ययनम्	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम्

(क) प्रकरणे

१. कारकनियमानुसारं संस्कृतवाक्यरचना
२. संस्कृतभाषातो नेपालीभाषायां, नेपालीभाषातः संस्कृते चानुवादः ।
३. वर्णनात्मक-विवरणात्मकपद्धत्या विषयाणां वर्णनम् ।
४. संवादलेखनम् ।
५. आख्यानलेखनम् ।
६. निबन्धरचना ।

(ख) प्रकरणे

१. समासस्य परिचयः
२. समासभेदास्तेषां लक्षणानि ।
३. सप्रमुखसूत्रनिर्देशं समस्तपदानां विग्रहप्रदर्शनं, व्यस्तपदानां समस्तपदविधानञ्च । तत्र प्रमुखसूत्राणि निर्धारितानि यथा
 - १- अव्ययं विभक्तिः । २- आङ्मर्यादाभिविध्योः
 - ३- यावदवधारणे ४- अनश्च
 - ५- अव्ययीभावे । ६- द्वितीयाश्रितः

- ७- प्राप्तापत्ने च द्वितीया ८- कर्तृकरणे कृता बहुलम्
 ९- चतुर्थी तदर्थार्थ । १०- पञ्चमी भयेन
 ११- षष्ठी १२- सप्तमी शौण्डैः
 १३- तत्पुरुषसमाना । १४- विशेषणं विशेष्येण बहुलम् ।
 १५- उपमानानि सामान्यवचनैः । १६- उपमितं व्याघ्रादिभिः ... ।
 १७- संख्यापूर्वो द्विगुः । १८- द्विगुरेकवचनम् ।
 १९- स नपुंसकम् । २०- तत्रोपपदं सप्तमीस्थम् ।
 २१- अनेकमन्यपदार्थे । २२- तेन सहेति तुल्ययोगे ।
 २३- नञ् । २४- तस्मान्नुडचि । २५- न लोपो नञ् ।
 २६- चार्थे द्वन्द्वः । २७- द्वन्द्वश्च प्राणि ।
 २८- सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ । २९- अल्पात्तरम् ।
 ३०- अजाद्यदन्तम् । ३१- राजाहःसखिभ्यष्टच् ।
 ३२- पुमान् स्त्रिया । ३३- स्त्रीपुंवच्च ।

(ग) प्रकरणे

१. महाकवेर्माघस्य परिचयः । २. शिशुपालवधस्य द्वितीयसर्गस्य पात्रचित्रण-विषयवर्णन-प्रकृतिवर्णन-नीतिप्रतिपादन-सम्बद्धं ज्ञानम् ।

(घ) प्रकरणे

शिशुपालवधद्वितीयसर्गस्य पद्यव्याख्यानम्, भावार्थप्रकाशनञ्च ।

(ङ) प्रकरणे

मनुस्मृतेर्द्वितीयाध्यायेऽधोनिर्दिष्टा विषयाः -

धर्मलक्षणम्, धर्मप्रमाणानि, ब्रह्मवर्तादिदेशपरिचयः, गर्भाधानम्, जातकर्म, नामकरणम्, निष्क्रमणान्तप्राशने, चूडाकरणम्, उपनयनम्, भोजननियमाः, वेदाध्ययनविधिः, गुरुवन्दनविधिः, अभिवादनफलम्, अभिवादनविधिः, सावित्रीजपफलम्, सावित्रीजपाकरणे प्रायश्चित्तम्, आचार्योपाध्यायगुरुलक्षणानि, ब्रह्मचारिणो नियमाश्च ।

पाठ्यग्रन्थाः

१. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (समासप्रकरणम्)
२. शिशुपालवधम् (द्वितीयसर्गः) माघकृतम् ।
३. मनुस्मृतिः (द्वितीयोऽध्यायः) ।

सहायकग्रन्थाः -

१. अनुवादचन्द्रिका - चक्रधरहंसप्रणीता ।
२. अनुवादचन्द्रिका - (तृतीयः प्रकाशः) सोमनाथशर्मरचिता ।
३. प्रवन्धरत्नाकरः - डा. रमेशचन्द्रशुक्लकृतः ।
४. संस्कृतसाहित्येतिहासः - रामचन्द्रमिश्रकृतः ।
५. संस्कृतसाहित्य का इतिहास - बलदेव उपाध्याय ।
६. संस्कृतसाहित्य का इतिहास - वाचस्पति निरौला ।

शिक्षणविधिः -

- १- व्याख्यात्मक-प्रश्नोत्तरनिगमनागमनाद्याः प्रणाल्यो
विषयानुरूपमवलम्बनीयाः ।

अनिवार्यसंस्कृतम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

अस्याध्ययनेन छात्रा अधोनिर्दिष्टविषयेषु क्षमा भविष्यन्ति ।

१. संस्कृतगद्यपद्यकाव्यपरिपाट्याः परिचयप्राप्तौ ।
२. संस्कृतसाहित्येतिहासस्यानुशीलने ।
३. निबन्ध-रचनाकौशलस्योपलब्धौ ।
४. कृतीनां व्याख्यात्मकविश्लेषणात्मकशक्तेरभिवृद्धौ ।
५. दर्शनशास्त्रस्य परिचयावाप्तौ ।

प्रकरणविभाजनम् -

पूर्णाङ्काः - १००

क) संस्कृतसाहित्यानुशीलनम्	२०
ख) गद्यकाव्यानुशीलनम्	२०
ग) पद्यकाव्यानुशीलनम्	२०
घ) दर्शनशास्त्राध्ययनम्	२०
ङ) निबन्ध-रचना, काव्यसिद्धान्तश्च	२०

पाठ्यवस्तु-विवरणम्-

(क) प्रकरणे

- १- संस्कृतभाषायाः परिचयो महत्त्वञ्च, वैदिकवाङ्मयस्य वर्गीकरणम्, तद्विश्लेषणञ्च, वैदिकलौकिकसंस्कृतभाषयोः पार्थक्यम् ।
- २- रामायण-महाभारतयोः परिचयस्तयोः पार्थक्यं वैशिष्ट्यञ्च ।
- ३- पौराणिकवाङ्मयस्य साधारणपरिचयः ।
- ४- नाट्यसाहित्यस्य परिचयो विश्लेषणञ्च ।
- ५- महाकाव्यखण्डकाव्यपरम्परायां बोधो विश्लेषणञ्च ।
- ६- गद्यकाव्यपरम्परायाः सामान्यपरिचयः ।
- ७- काव्यशास्त्रपरम्परायां विवरणम् ।
- ८- अधोनिर्दिष्टानां नैपालकानां संस्कृतकवीनां कृति-वैशिष्ट्य-विवेचनम्-

प्रतापमल्लः, शक्तिवल्लभः, सुकृतिदत्तपन्तः,

छविीलालसूरिः, कुलचन्द्रगौतमः, सोमनाथसिन्धालः ।

(ख) प्रकरणे

- १- कादम्बरीकर्तृवार्णभट्टस्य परिचयो वैशिष्ट्यञ्च ।

२- कादम्बर्याः काव्यशैली

३- कादम्बरीकथामुखस्य व्याख्या, वर्णनानि च ।

(ग) प्रकरणे

१- शिशुपालवधरचयितुर्महाकवेर्माघस्य परिचयो वैशिष्ट्यञ्च ।

२- शिशुपालवधमहाकाव्यस्य रचनाशैली ।

३- शिशुपालवधमहाकाव्यस्य प्रथमसर्गस्थपद्यानां व्याख्या, भावार्थ प्रकाशनञ्च ।

४- शिशुपालवधप्रथमसर्गस्य सारांशो वर्णनञ्च ।

(घ) प्रकरणे

१- दर्शनशास्त्राध्ययने सांख्य-न्यायवेदान्त-मीमांसादर्शनेष्वन्यतम-दर्शनस्य परिचयः ।

(१) साङ्ख्य-शास्त्रे

साङ्ख्यकारिकाप्रतिपादितरीत्या पञ्चविंशतितत्त्वानां स्वरूपज्ञानं, मोक्षप्राप्तिप्रक्रियायाः सम्यगध्ययनञ्च ।

(२) न्यायशास्त्रे

न्यायशास्त्रस्य सामान्यपरिचयपुरस्सरं प्रत्यक्षादिप्रमाणानां ज्ञ-

(३) वेदान्तशास्त्रे

वेदान्तशास्त्रपद्धत्या 'तत्त्वमसि' इत्यादिमहावाक्यानामनुबन्ध-चतुष्टयनिरूपणपुरस्सरं स्वरूपपरिज्ञानम् ।

(४) मीमांसाशास्त्रे

मीमांसादर्शनस्य परिचयपूर्वकं विधि-लिङ्गवाक्यप्रकृत्यादीनां मीमांसनम् ।

(ङ) प्रकरणे

१- निबन्धस्य परिचयो भेदाश्च ।

२- अनुच्छेदलेखने लघुनिबन्धलेखनेऽभ्यासः ।

३- वर्णनात्मक-विवरणात्मक-भावात्मकनिबन्धरचनायामभ्यासः ।

४- काव्यसिद्धान्तज्ञाने साहित्यदर्पणस्य षष्ठपरिच्छेदतो निम्नाङ्किता विषयाः

१- दृश्यश्रव्यकाव्यपरिचयः

२- रूपकलक्षणम्

३- अभिनयप्रकाराः

४- रूपकभेदाः

५- उपरूपकभेदाः

६- नाटकस्य लक्षणम्

७- अङ्कलक्षणम्	८- पूर्वरङ्गस्वरूपम्
९- नान्दीपरिचयः	१०- प्रस्तावनालक्षणम्
११- वस्तुलक्षणम्	१२- अर्थप्रकृतयः
१३- अर्थोपक्षेपकाः	१४- कार्यावस्थाः
१५- पन्चसन्धिपरिचयः	१६- काव्य-महाकाव्यलक्षणम्
१७- पद्यस्य लक्षणम् भेदाश्च	१८- खण्डकाव्यलक्षणम्
१९- कोषलक्षणम्	२०- गद्यस्य लक्षणम्, भेदाश्च
२१- चम्पूकाव्यलक्षणम् ।	

पाठ्यग्रन्थाः

- १- कादम्बरी (कथामुखपर्यन्ता) वाणभट्टकृता ।
- २- शिशुपालवधम् (प्रथमसर्गः) माघरचितम् ।
- ३- तर्कामृतम् (सम्पूर्णम्) जगदीशभट्टाचार्यविरचितम् ।
- ४- साङ्ख्यकारिका (समग्रः) ईश्वरकृष्णरचिता ।
- ५- वेदान्तसारः (समग्रः) सदानन्दविरचितः ।
- ६- अर्थसङ्ग्रहः (समग्रः) लौगाक्षिभास्करप्रणीतः ।
- ७- साहित्यदर्पणः (षष्ठपरिच्छेदे पाठ्यवस्तुविवरणे निर्दिष्टा विषयाः) विश्वनाथकृतः ।

सहायकग्रन्थाः -

- १- संस्कृतसाहित्येतिहासः- रामचन्द्रमिश्ररचितः ।
- २- संस्कृतसाहित्य का इतिहास - बलदेव उपाध्याय ।
- ३- संस्कृत साहित्य का इतिहास- वाचस्पति गैरौला ।
- ४- संस्कृत साहित्य का इतिहास- ए. वी. कीथ
- ५- संस्कृत-वाङ्मय : संक्षिप्त अध्ययन- हंसपुरे सुवेदी ।
- ६- संस्कृत का अमर साहित्यकार- घटराज भट्टराई
- ७- प्रबन्धरत्नाकरः- डा. रमेशचन्द्रशुक्लः ।
- ८- संस्कृतनिबन्धनवनीतम्- पारसनाथप्रणीतम् ।

शिक्षणविधिः -

- १- व्याख्यात्मक- प्रश्नोत्तर- निगमनागमनाद्याः प्रणाल्यो विषयानुरूप-मवलम्बनीयाः ।
- २- निर्देशिकानुसारं प्रश्नयोजना-मूल्याङ्कनादिकञ्च विधेयम् ।

शुक्लयजुर्वेदः

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

- १- स्वरवैदिकप्रयोगज्ञानोत्पादनम्,
- २- स्मार्ताधानकर्मसंस्काराणां प्रयोगात्मकशास्त्रीयज्ञानोत्पादनम्,
- ३- वेदशाखाविषयकज्ञानोत्पादनम्,
- ४- छान्दसस्वरसंस्कारनियमविषयकज्ञानोत्पादनम्,
- ५- संहितापदक्रमसहितजटाद्यष्टविकृतिपाठनियमज्ञानम्,
- ६- वैदिकशब्दकोषतन्निर्वचनदेवतापदार्थादिज्ञानार्जनम्,
- ७- विधिभागगतविशेषज्ञानोत्पादनञ्च ।

पाठ्यांशनाम - स्वरसंस्कारवर्णोच्चारणस्वरवैदिक-प्रक्रियादिनिरूपणम् ।

तृतीयं पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

प्रकरण-विभाजनम् -

(क) वैदिकी प्रक्रिया	३०
(ख) स्वर-प्रक्रिया	२०
(ग) वैदिकस्वरसंस्कारविषयकपरिभाषादिनिरूपणम्	२०
(घ) उदात्तानुदात्तस्वरविधानम्	२०
(ङ) माध्यन्दिनसंहितामन्त्रवर्णोच्चारणादिविशेषविधानम्	१०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

(क) प्रकरणे

सिद्धान्तकौमुद्या वैदिकप्रकरणे- विभक्तिवचन- घिसंज्ञा-भसंज्ञो-
पदसंज्ञोपसर्गप्रयोगदटप्रत्यलिङ्गव्यत्यय-बाहुलकविधिपूर्वापरसावर्ण्य-रूप-
दीर्घप्रकृतिभाव-निपातन-स्वादिलोपपूर्वसवर्ण- तुमर्थप्रयोगादिवैदिकप्रयोग-
विशेषविधयः ।

(ख) प्रकरणे

सिद्धान्तकौमुद्यो स्वरप्रक्रियायाम् साधारणस्वर-धातुस्वर- प्राति-
पदिकस्वर-प्रत्यय-स्वरसञ्चाराः, फिट्सूत्राणि चेति, वैदिकस्वरविशेष-
विधयः ।

(ग) प्रकरणे

छन्दसि स्वरसंस्कारनियम-स्वरव्यञ्जनसंज्ञापरिभाषणतदवान्तरेभद
वर्णोत्पत्युच्चारणस्थानप्रयत्न-करण-स्वरभक्ति-द्वित्व पूर्वापराङ्गचिन्तन
स्वरितभेदा-नुदात्तनिपातादि शु य. प्रतिशाख्यप्रथमाध्यायान्ता विषयाः ।

(घ) प्रकरणे

सभाष्ये शुक्लयजुःप्रातिशाख्यस्य द्वितीयेऽध्याये एकोदात्तानुदात्ताद्युदात्त
सर्वोदात्त- विधितदपवादद्विरुदात्त-त्र्युदात्तसर्वोदात्तसर्वानुदात्तान्तोदत्तविधयः ।

(ङ) प्रकरणे

सभाष्ये शुक्लयजुःप्रातिशाख्यप्रतिज्ञासूत्रपरिशिष्टे-वेदसंज्ञोदात्तादिहस्त-
स्वरस्थाननिर्देशभाषिकतानुस्वरविधियकारलृकारषकारवकारोच्चारणविशेषविधि-
रनुस्वाराविशेषविधिविसर्गादिविराम- ब्रह्मणस्वर- संस्कारनियमाख्यातपद-
विकरणादि- भाषिकपरिशिष्टान्ता विषयाः ।

पाठ्यग्रन्थाः -

- १- सिद्धान्तकौमुदीस्वरवैदिकप्रक्रिया ।
- २- शुक्लयजुर्वेदप्रातिशाख्यप्रथमद्वितीयाध्यायौ ।
- ३- प्रतिज्ञापरिशिष्टम् ।

सहायकग्रन्थाः -

- १- स्वरवैदिकप्रक्रिया-सं. युधिष्ठिरमीमांसकः ।
- २- ऋग्वेदीयप्रातिशाख्यम् ।

चतुर्थ पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

पाठ्यांशनाम - वैदिकशब्दनिर्वचनमीमांसापदार्थाष्टविकृति-पाठनिरूपणम् ।

प्रकरणविभाजनम् -

(क) वैदिकशब्दनिर्वचनम्	३०
(ख) कर्मापत्यादिपदनिर्वचनम्	१०
(ग) वैदिकशब्दकोषः	२०
(घ) मीमांसा-पदार्थज्ञानम्	२०
(ङ) अष्टविकृतिलक्षणम्	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

(क) प्रकरणे

यास्कीयनिरुक्तस्य प्रथमद्वितीयाध्यायोर्मध्ये निघण्टुपदार्थः, चत्वारि-पदानि, शब्दनित्यानित्यविवेकः, शब्दव्यवहार्यता, सोदाहरणभावत्रिकाराः, सोदाहरणा निपातोपसर्गपदार्थाः, नाम्नामाख्यातजत्वम्, ज्ञानप्रशंसा, वेद-वेदाङ्गाद्युपदेशपरम्परा, निरुक्तगतकाण्डविभागः, निर्वचनसिद्धान्ताः, योग्य-योग्य-श्लिष्यनिरूपणम्, ब्रह्मविद्यासंवादः, तथा गौ-निर्ऋति-हिरण्यान्तरिक्षसमु-द्रादित्य-पृथिव्या-विष्टप-नभरश्मि-वृत्र-रात्रिरुषाहर्मेघवाङ्-नदीविश्वामित्र-कुशिकेन्द्राश्व-दाधिका-पदान्तानाञ्च सोदाहरणं निर्वचनम् ।

(ख) प्रकरणे

यास्कीयनिरुक्तस्य तृतीयेऽध्याये-कर्मापत्यनिर्वचनोदाहरणे दाय-विभागचर्चा, गर्तश्मशानशरीर-श्मश्रुलोभ-मनुष्य-पञ्चजनार्कवाह्वगुलि-धुमर-धन-संग्रामैकद्वयादिसंख्यान-पद्यनिर्वचनोदाहरणानि चेति विषयाः ।

(ग) प्रकरणे

पृथ्वी-हिरण्यान्तरिक्ष-साधारण-रश्मिदिगूरात्र्युषोहर्मेघवाङ्मुदकनद्यश्व-कर्मापत्यमनुष्यवाह्वङ्गुल्यन्तवलधनगोकोधक्षिप्रान्तिकसंग्रामवज्रवहुम हद्गृह-सुखरूपप्रज्ञामेधावियज्ञात्विग्दानकूपस्तेनपुराण-नवद्यावापृथिवीचेत्यन्तानां प्रसिद्धानां प्रत्येकं दशनामपर्यन्ता अभिधानकोषाः ।

(घ) प्रकरणे

मीमांसापदार्थ-विज्ञानस्यपूर्वपीठिकाः प्रत्यक्षादिप्रमाणषट्कम्, स्वतः प्रामाण्यपौण्यादि-वेदारुषेयान्ता विषयाः, ईश्वरनिरासः, स्वर्गमोक्षौ, द्रव्यगुणकर्मणां सामान्यपरिचयश्चेति ।

(ङ) प्रकरणे

शु.य.वे.भा. संहितायाः पुरुषसूक्तमधिकृत्य जटा-माला-शिखा-रेखा ध्वज-दण्ड-रथ-धन-पाठानां प्रातिशाख्यपरिशिष्टानुसारीणि लक्षणोदाहरणानि ।

पाठ्यग्रन्थाः -

१- यास्कीयं निरुक्तम् - १-३ अध्यायान्तम् ।

२- निघण्टुः (-१ -३) अध्यायान्तः ।

३- मीमांसापदार्थ- विज्ञानं पूर्वपीठिकान्तम् ।

४- शुक्लयजुःप्रातिशाख्यपरिशिष्टस्य जटाघष्टविकृतिलक्षणमात्रम् ।

सहायकग्रन्थाः -

१- अर्थसङ्ग्रहः ।

२- मर्यादा १७, ०४३ वर्षीया

३- कौण्डिन्यायनी शिक्षा ।

शिक्षणविधिः -

१. पाठ्यांशस्योद्देश्यप्रदर्शनपूर्वकं ज्ञेयवस्तुपरिचयप्रदानम्

२. अनुबन्धचतुष्टयप्रदर्शनपूर्वकं पाठ्यांशावबोधनम्

३. निर्दिष्टप्रतीकादेव्याख्यानपूर्वकं प्रश्नोत्तररीत्या प्रबोधनम्

४. सम्बद्धशास्त्रीयविषयाणां विश्लेषणात्मकरूपेण प्रकाशनम्

५. अध्येदृणां मध्ये परस्परसंवाद-प्रश्नानुप्रश्नसमाधानक्रमेण-
विषयावबोधनम्

६. सम्बद्धयज्ञपात्राणां चित्रप्रदर्शनमुखेन परिज्ञापनम् ।

नव्यव्याकरणम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

सूत्रार्थविश्लेषण-दर्शनसिद्धान्तज्ञानपूर्वकं व्याकरणशास्त्रीयांसिद्धान्तविवेचनसामर्थ्योत्पादनम् ।

तृतीयं पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

पाठ्यांशनाम - सूत्रार्थविश्लेषणम् ।

प्रकरणविभाजनम् :-

(क) आदितः परिभाषाप्रकरणान्तम्	२०
(ख) अच्सन्धिप्रकरणम्	२०
(ग) हल्सन्धिप्रकरणतः स्वादिसन्धिप्रकरणान्तम्	२०
(घ) अजन्तपुल्लिङ्गप्रकरणे आदितः 'अनङ् सौ' इतिसूत्रान्तम्	२०
(ङ) "हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्सुतिस्वपृक्तं हल्" इति सूत्रतोऽजन्तानपुंसकलिङ्गान्तम् ।	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

'ख' प्रकरणस्य कृते निर्धारितसूत्राणि -

१- इकोयणचि	२- अनचि च
३- स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ	४- अचः परस्मिन् पूर्वविधौ
५- नपदान्तद्विवचन.....	६- वान्तो यि प्रत्यये
७- एत्येधत्यूहसु	८- अन्तादिवच्च
९- अवङ् स्फोटायनस्य	१०- ईदुदेद् द्विवचनं प्रगृह्यम्
११- अदसो मात्	१२- निपात एकाजनाङ्
१३- सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्थे ।	

'ग' प्रकरणस्य कृते निर्धारितसूत्राणि -

१- स्तोः श्चुना श्चुः	२- ष्टुना ष्टुः
३- शश्छोऽटि	४- डः सि धुट्
५- शि तुक्	६- डमो ह्रस्वादचि.....।

- ७- इदुदुपधास्य.....।
 ९- भोभगोअघो.....।
 ११- ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः ॥
- ८- ससजुषो रुः ।
 १०- हलि सर्वेषाम्

‘घ’ प्रकरणस्य कृते निर्धारितसूत्राणि-

- १- अर्थवदधातुर २- कृत्तद्धितसमासाश्च ।
 ३- अट्कुप्वाडनुम् ४- सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ
 ५- इयाप्प्रातिपदिकात् ६- आदेशप्रत्यययोः ।
 ७- उभशब्दस्य सर्वादिगणे पाठप्रयोजनम्
 ८- न बहुव्रीहौ ९- जराया जरसन्यतरस्याम्
 १०- अल्लोपोऽनः ११- रषाभ्यां नो णः समानपदे ।
 १२- अच्छ घेः । १३- अनङ् सौ ॥

‘ङ’ प्रकरणस्य कृते निर्धारितसूत्राणि-

- १- हल्ङ्याब्यो दीर्घात् २- षङ्भ्यो लुक् ।
 ३- प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् ४- यूस्त्र्याख्यौ नदी
 ५- तृज्वत् कोष्ठः । ६- गोतो णित् ।
 ७- सर्वनाम्नः स्याङ्ढ्रस्वश्च ८- अम्बार्थनघोर्हस्वः ।
 ९- डितिह्रस्वश्च १०- स्त्रियामिति त्रिचतुरोर्विषेणान्तेह ।
 ११- अतोऽम् १२- ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य ।
 १३- अस्थिदधि- सक्थ्यक्षयणामनङ्दाजः ॥

पाठ्यग्रन्थः -

शब्दरत्नसहिता ‘प्रौढमनोरमा’ आदितोऽजन्तनपुंसकलिङ्गान्ता ॥

चतुर्थ पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

पाठ्यांशानाम् - व्याकरणदर्शनसिद्धान्तविवेचनम् ।

प्रकरण-विभाजनम् -

- (क) शक्तिनिरूपणतो व्यञ्जनानिरूपणान्तम् २०
 (ख) स्फोटनिरूपणत आकाङ्क्षादिनिरूपणान्तम् २०
 (ग) धात्वर्थनिरूपणम् २०
 (घ) निपातार्थनिरूपणतो दशलकारादेशार्थनिरूपणान्तम् २०
 (ङ) कारकार्थनिरूपणतः समासादिवृत्त्यर्थनिरूपणान्तम् २०

पाठ्यग्रन्थः -

परमलघुमञ्जूषा (सम्पूर्णा)

शिक्षणविधिः -

- १- प्रौढमनोरमाध्ययने प्रतिपाद्यविषयस्योपस्थापनम्, पङ्क्त्यर्थ-
स्फोरणम्, निबन्धात्मकोत्तरलेखनाभ्यासादिकञ्चावश्यकम् ।
- २- व्याकरणशिक्षणे मुख्यतया आगमनविधिः, निगमनविधिः, प्रश्नोत्तर-
विध्यादेरुपयोगः कर्तव्यः ।

साहित्यम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

- क) लक्षणात्मनां लक्ष्यात्मनाञ्च पाठ्यवस्तूनामध्ययनेन साहित्यशास्त्रे साहित्यिकरचनासु व्युत्पन्नाया जनशक्तेरुत्पादनम्,
- ख) वाच्यार्थ-लक्ष्यार्थ-व्यङ्ग्यार्थबोधे निपुणानां प्रबुद्धानां स्नातकानां समुत्पादनम्,
- ग) साहित्यिककृतीनां समालोचने क्षमाया जनशक्तेरुत्पादनम्,
- घ) संस्कृतमूलकभाषासाहित्यतत्त्वावबोधे समर्थाया जनशक्तेरुत्पादन-
ञ्च ।

तृतीयपत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

पाठ्यांशनाम - दोषगुणरीत्यलङ्काराध्ययनं खण्डकाव्याध्ययनञ्च ।

प्रकरण-विभाजनम्

१- दोषाध्ययनम्	२०
२- नित्यानित्यदोषविमर्शो गुणरीतिनिरूपणञ्च	२०
३- शब्दार्थालङ्काराध्ययनम्	२०
४- सहोक्त्यादिसङ्करान्तालङ्काराध्ययनम्	२०
५- खण्डकाव्याध्ययनम्	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम्

(क) प्रकरणे

- १- दोषस्वरूपम्, पददोषाः, पदांशदोषाः वाक्यदोषाश्च ।
- २- अर्थदोषा रसदोषाः प्रकृतिनिरूपणञ्च ।
- पाठ्यस्थलम्- साहित्यदर्पणस्य सप्तमपरिच्छेदस्य रसदोषान्तो भागः ।

(ख) प्रकरणे

- १- अलङ्कारदोषाणां पूर्वोक्तदोषेष्वन्तर्भावः दोषाणां गुणत्वमदोषत्वञ्च, कविसमयप्रसिद्धिः परस्परविरोधिरससमावेशविषयको विचारश्च ।
- २- गुणस्वरूपम्, गुणत्रैविध्यम्, प्राचीनोक्तानां दशशब्द गुणानां दशार्थ-गुणानाञ्च नवीनमतेऽन्तर्भावादिकारश्च ।

३- रीतिस्वरूपम्, रीतिचातुर्विध्यम्, औचित्यविशेषाद् रचनानाम-
न्यथात्वञ्च । पाठ्यस्थलम् - सा.द. सप्तपरिच्छेदस्य "एभ्यः पृथग-
लङ्कारदोषाणां नैव सम्भवः " इति वाक्यादाराभ्य समाप्तिपर्यन्तो भागः, ८-९
परिच्छेदौ च ।

(ग) प्रकरणे

१- अलङ्कारस्वरूपम्, शब्दालङ्काराः, उपमादयो व्यक्तिरेकान्ता अर्था-
लङ्काराश्च ।

पाठ्यस्थलम् - सा. द. १० परिच्छेदस्य व्यतिरेकालङ्कारान्तो भागः ।

(घ) प्रकरणे

१- सहोक्तिप्रभृतिसङ्करान्तानामलङ्काराणामध्ययनम् ।

२- ग्रन्थकर्तृविश्वनाथस्य देशकालकृत्यादिसंबलितः परिचयः ।

पाठ्यस्थलम् - सा.द. १० परिच्छेदस्य सहोक्तिमारभ्य समाप्तिपर्यन्तो
भागः ।

(ङ) प्रकरणे

१- मेघदूतस्य पद्यानां पदपङ्क्तिव्याख्यानपूर्वकं कलात्मकं भावात्मकं
चाध्ययनम् ।

२- विप्रलम्भभृङ्गारान्तर्गतप्रवासाख्यभेदविशेषे वर्णितानां कामदशानां
मेघदूतपद्येष्वनुसन्धानम् ।

३- मेघदूतेऽभिव्यक्तस्य मनोविज्ञानस्यानुशीलनम् ।

४- मेघदूतनिरूपितप्रकृतिपात्रभौगोलिकविषयाणां सूक्ष्मेक्षिकया
समीक्षणम् ।

५- दूतकाव्यपरम्परायाः सम्बर्धने मेघदूतस्य योगदानं दूतकाव्येषु
तस्य स्थाननिर्धारणञ्च ।

६- कालिदासस्य देशकालकृतिकवित्वादिसहकृतः परिचयश्च ।

पाठ्यग्रन्थौ -

१- साहित्यदर्पणः (७-१० परिच्छेदाः) विश्वनाथकृतः ।

२- मेघदूतम् (सम्पूर्णम्) कालिदासरचितम् ।

सहायकग्रन्थाः

१- संस्कृतसाहित्येतिहासः (रामचन्द्रमिश्रकृतः)

- २- संस्कृतसाहित्य का इतिहास (बलदेव उपाध्याय)
३- महाकवि-कालिदासः (टीकाराम अधिकारी)

चतुर्थ पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

पाठ्यांशनाम - महाकाव्यगद्यकाव्याध्ययनं गद्यपद्यरचना च ।

प्रकरणविभाजनम् -

(क) नलोद्यानविहारो हंसविलापश्च	२०
(ख) हंसदौत्यम्	२०
(ग) आस्तिकनास्तिकविवादः कलिचेष्टा च	२०
(घ) गद्यकाव्याध्ययनम्	२०
(ङ) गद्यपद्यरचना	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् :-

(क) प्रकरणे

- १- श्रीहर्षस्य देशकालकृतिकवित्वविद्वत्तात्मकः परिचयः ।
२- नैषधचरितस्य स्वाधीतभागमाश्रित्य समालोचनात्मकमध्ययनम् ।
३- नलवैशिष्ट्यनिरूपणम्, भैमीवर्णनम्, नलस्योद्यानयात्राप्रसङ्गः उद्यान-
सौन्दर्यनिरूपणम् तडागवर्णनम्, तडागपुलिने निद्रितप्रायस्य
स्वर्णहंसस्य वर्णनम्, हंसस्य करुणविलापश्च ।
पाठ्यस्थलम्- नैषधचरितस्य प्रथमसर्गः ।

(ख) प्रकरणे

दमयन्त्या सह विवाहार्थं नलसमक्षे हंसस्य प्रस्तावः, दमयन्तीसौन्दर्यम्,
कुण्डिन-नगरीवैभवम्, हंसदमयन्तीसंवादः, कृतकार्यस्य हंसस्य
नलसमीपगमनम् ।

पाठ्यस्थलम् - नैषधचरितस्य २-३ सर्गौ ।

(ग) प्रकरणे

स्वयम्बरोत्तरं देवानां स्वर्गं प्रतिगमनम्, आस्तिक-नास्तिक-
मतदिग्दर्शनम्, देवैः सह कलेः संवादः, नलदमयन्तीवियोजनाय कृतोद्यमस्य
कलेर्नलराज्ये प्रवेशः

पाठ्यस्थलम् - नैषधचरितस्य १७ (सप्तदशः) सर्गः ।

(घ) प्रकरणे

- १- उज्जयिनीवर्णनम्, तारापीडवर्णनम्, शुकनासवर्णनम्, तारापीड-
स्यानपत्यतावर्णनम्, अपत्यप्राप्तये विविधोपायावलम्बनम्,
चन्द्रापीडजन्म, चन्द्रापीडस्य गुरुकुलाश्रयणम्, इन्द्रायुधवर्णनम्,
चन्द्रापीडाय शुकनासोपदेशश्च ।
- २- महाकवेर्वाणभट्टस्य देशकालकृतिवैदुष्यसम्बद्धः परिचयः ।
- ३- कादम्बर्या प्रकृतिचित्रणं कथावस्तुवर्णनं साहित्यशास्त्रीयं
वैशिष्ट्यञ्च ।
- पाठ्यस्थलम्- कादम्बरी (पूर्वार्धस्योज्जयिनीवर्णनतः शुकनासो-
पदेशान्तः पाठ्यवस्तुनिर्दिष्टो भागः)

(ङ) प्रकरणे

- १- निरर्थकानां सार्थकानाञ्च पदानां प्रयोगेण छन्दोऽभ्यासः, अनुष्टु-
बिन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रोपजातिवंशस्थमालिनी-वियोगिनीवसन्ततिलका-प्रहाषिणी-
शिखरिणी-शार्दूलविक्रीडितस्रग्धरामन्दाक्रान्तारथोद्धतेन्द्रिवृत्तेषु सामाजिक-
मनोभावानां प्राकृतिकविषयाणाञ्च वर्णनम् ।
- २- अनुप्रासयमकश्लेषोपमारूपकोट्रेक्षापङ्क्तिसमासोक्ति-दीपकतुल्य-
योगिताऽप्रस्तुतप्रशंसा-दृष्टान्तार्थान्तरन्यासातिशयोक्ति-स्वभावोक्तिकाव्य-
लिङ्गालङ्काराणां प्रयोगेण पद्यरचना ।
- ३- अनुप्रास-यमकश्लेषरूपक-उत्प्रेक्षा-उपमा-परिसङ्ख्यालङ्काराणां
प्रयोगेण चमत्काराञ्चिता गद्यरचना ।

पाठ्यग्रन्थौ -

- १- नैषधीयचरितम् (१-३, १७ सर्गाः)
- २- कादम्बरी, (पूर्वार्धस्योज्जयिनीवर्णनतः शुकनासोपदेशान्तः पाठ्य-
वस्तुविवरणे निर्दिष्टो भागः)

सहायकग्रन्थाः -

- १- संस्कृतसाहित्येतिहासः (रामचन्द्रमिश्रकृतः)
- २- संस्कृतसाहित्य का इतिहास (बलदेव उपाध्याय)
- ३- संस्कृतसाहित्य का इतिहास (वाचस्पति त्रैलोका)
- ४- कविकण्ठाभरणम् (क्षेमेन्द्रकृतम्)
- ५- सुवृत्ततिलकम् (क्षेमेन्द्रकृतम्)

शिक्षणविधि: -

- १- साहित्यशिक्षणक्रमे प्रदपङ्क्तिव्याख्यानं तुलनात्मकं विवेचनं प्रश्नोत्तरं सामूहिकविमर्शश्चेत्यादयो विधयः समाश्रयणीयाः ।
- २- लक्ष्यलक्षणग्रन्थाध्यापने यथासम्भवं निर्धारितपाठ्यपुस्तकेषु लक्ष्यलक्षणान्वेषणं विधातव्यम् । यथा - अलङ्काराणामध्यापने संबद्ध-महाकाव्येषु तेषामुदाहरणानि गवेषणीयानि ।
- ३- लेखाभ्यासे विशेषयत्नः सम्पादनीयः ।
- ४- व्याख्यायामन्वयपर्यायसन्दर्भच्छन्दोऽलङ्कारकोषसमासव्याकरण-व्युत्पत्तिनिर्दर्शनं यथासम्भवं कार्यम् ।
- ५- साहित्यिककृतीनामध्ययने समीक्षात्मकं विवेचनं कर्तव्यम् ।
- ६- अध्यापने प्रश्नपत्रनिर्माणे च पाठ्यवस्तुविवरणं सर्वदाऽनुसरणीयम् ।

सिद्धान्तज्यौतिषम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

सिद्धान्तज्यौतिषविषयमवलम्ब्य शास्त्रपरीक्षोत्तीर्णश्छात्रा अधोलिखित-
विषयेषु क्षमा भविष्यन्ति-

- १- अनुपातसिद्धान्तानामवबोधने, धरातलीयगणितवासनाविवेचने,
- २- चापजात्यचापाजात्यसिद्धान्तप्रतिपादने, तेषां फलसाधने,
- ३- व्यक्ताव्यक्त-गणित-विषयकसूत्राणामुपपत्तिप्रदर्शने,
- ४- गोलीयक्षेत्रवासनावबोधने, तदाधारे ज्यौतिषविषयकसिद्धान्तानां प्रतिपादने,
- ५- त्रैकोणमित्या त्रिभुजे निर्दिष्टावयवानां ज्ञानाच्छेषावयवज्ञाने भूखस्थवस्तूनामन्तरौच्यसाधने,
- ६- मन्दोच्च-शीघ्रोच्चोपपत्तिज्ञाने, कुदिनाधिमासानां वासनाविवेचने,
- ७- ग्रहस्पष्टीकरणे दिग्देशकालानां ज्ञाने तथा चन्द्रसूर्यग्रहणवासना-परिज्ञाने,
- ८- ग्रहच्छायोदयास्त-चन्द्रभृङ्गोन्नति-ग्रहयुति-भग्रहयुति-पातानां संसाधने, तदुपपत्तिवर्णने,
- ९- प्राचीनभूगोलवर्णने सौरसावननाक्षत्रमानानां विवेचने, स्पष्टभूपरिधिदेशान्तरचरान्तराक्षांशानां निर्धारणे, ग्रहणवासनाविवेचने, दृक्कर्मोपपत्तिसमीक्षणे,
- १०- प्राचीनार्वाचीनपद्धत्या आकाशीयपिण्डानां गतिस्थित्यौच्यकक्षा-परिमाणस्वरूपवर्णने,
- ११- आकाशीयानां भूस्थितानाञ्च वस्तूनामन्तरौच्यसाधने उपयोगिनां प्राचीनयन्त्राणां निर्माणे तत्प्रयोगे निर्धारितानामाधुनिकयन्त्राणां प्रयोगे च ।

तृतीयं पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

'पाठ्यांशनाम - चापीयत्रिकोणमितिगणितं सोपपत्तिकं सूर्यसिद्धान्तगणितं तथा नक्षत्राध्ययनञ्च ।

प्रकरणविभाजनम् -

(क) सौरोक्त-ग्रहगणितम्

५०

- (ख) चापीयत्रिकोणमितिगणितम्
(ग) वर्णनात्मकज्यौतिषम्

पाठ्यांशविवरणम् -

- (क) सौरोक्त-ग्रहगणितम्-
(अ) सूर्यसिद्धान्तस्य आदितः सूर्यग्रहणान्तो भागः ।
(ख) चापीयत्रिकोणमितिगणितम्-
(अ) चापजात्यचापजात्यसिद्धान्तप्रतिपादनम् ।
(आ) चापीयत्रिकोणफलगणितम् ।
(ग) वर्णनात्मकज्यौतिषम्-
(अ) वेधशाला
(आ) दूरदर्शकयन्त्राणि
(इ) नक्षत्रमण्डलानि
(ई) नक्षत्राणि
(उ) द्विकनक्षत्राणि
(ऊ) विकारिनक्षत्राणि ।

पाठ्यपुस्तकानि -

- (क) सूर्यसिद्धान्तः (आदितः सूर्यग्रहणान्तो भागः)
(ख) चापीयत्रिकोणमितिः - अच्युतानन्द भा
(ग) अर्वाचीनं ज्योतिर्विज्ञानम् - रमानाथः सहायः (९-१२ अध्यायाः)

सहायकग्रन्थाः -

- (क) ग्रहनक्षत्राणि - सम्पूर्णानन्दः
(ख) ग्रहनक्षत्र - डा. त्रिवेणीप्रसाद
(ग) सौरपरिवारः - डा. गोरखप्रसाद

सन्दर्भग्रन्थौ -

- (क) आकाशदर्शन - गुणकर मुले
(ख) ब्रह्माण्ड र सौरमण्डल - मोतीकाजी स्थापित

पाठ्यांशानाम् - सौरोक्त-छेद्यक- ग्रहयुतिपातोदयास्तचन्द्रशृङ्गोन्नति-
साधनं ग्रहस्पष्टीकरणं नक्षत्रस्तवकाश्च ।

चतुर्थ पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

प्रकरणविभाजनम् :-

(क) सूर्यसिद्धान्तगणितम्	४०
(ख) भास्करोक्तं ग्रहस्पष्टीकरणम्	४०
(ग) वर्णानात्मकज्यौतिषम्	२०

पाठ्यांशविवरणम् :-

- (क) सूर्यसिद्धान्तगणितम्-
 - (अ) सूर्यसिद्धान्तस्य छेद्यकाधिकाराद् अवशिष्टो भागः
- (ख) भास्करोक्तं ग्रहस्पष्टीकरणम्-
 - (अ) भास्करकृतसिद्धान्तशिरोमणेरादितः स्पष्टाधिकारान्तो भागः
- (ग) वर्णानात्मकज्यौतिषम् -
 - (अ) नक्षत्र-स्तवकाः
 - (आ) नीहारिकाः
 - (इ) आकाशगङ्गासंस्थानम् ।
 - (ई) अत्याकाशगङ्गासंस्थानानि ।
 - (उ) विश्वोत्पत्तिः ।

पाठ्यग्रन्थाः -

- (क) सूर्यसिद्धान्तः (सूर्यसिद्धान्तस्य छेद्यकाधिकारादवशिष्टो भागः)
- (ख) सिद्धान्तशिरोमणिः- (आदितः स्पष्टाधिकारान्तो भागः)
- (ग) अर्वाचीनं ज्योतिर्विज्ञानम्-रमानाथ सहाय (१३-१६ अध्यायः)

सहायकग्रन्थौ -

- (क) ग्रहनक्षत्राणि - सम्पूर्णानन्दः
- (ख) ग्रहनक्षत्र - डा. त्रिवेणीप्रसाद

सन्दर्भग्रन्थौ -

- (क) सौरपरिवारः - डा. गोरखप्रसादः
- (ख) ब्रह्माण्ड र सौरमण्डल - मोतीकाजी स्थापित ।

शिक्षणविधिः

- क) अध्याप्यविषये औत्कण्ठ्योत्पादनम्
 ख) पाठ्यविषये आधारभूतविषयाणां वर्णनम्
 ग) व्याख्यानेन व्यावहारिकोदाहरणेन, सम्बद्धविषयकचित्रप्रदर्शनेन, समीकरणस्थापनेन उपयुक्तशैक्षिकसामग्रीप्रदर्शनेन च विषयवस्तुप्रतिपादनम् ।
 घ) दूरवीक्षणयन्त्रप्रयोगेन, ग्रहनक्षत्राणां वेधेन, चित्रपटप्रदर्शनेन, पाठितविषयप्रश्नोत्तरेण अध्यापितविषयाणां टिप्पण्यादिप्रदानेन, सहायक-सन्दर्भपुस्तकानां पत्रपत्रिकाणाञ्च निर्देशनेन, वेधशालादीनां निरीक्षणेन च ज्ञातव्यविषयाणां स्पष्टीकरणम् ।
 ङ) गृहकार्यप्रदानेन, प्रश्नोत्तरेण, यथावसरलब्धेन आकाशीयचमत्कारा-वलोकनेन चार्जितज्ञानस्य स्थिरीकरणम् ।

फलितज्यौतिषम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

- क) उच्चस्तरीयजन्मपत्रिकानिर्माणप्रकारज्ञानम्,
- ख) जन्मकालिकग्रहस्थित्यनुसारेण जातकस्य शुभाशुभफलादेशकरणे, समर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम्
- ग) सामुद्रिकशास्त्रयुक्त्या नरशरीरस्य शुभाशुभलक्षणज्ञानम्,
- घ) प्रश्नलग्नवशात् फलादेशे सामर्थ्योत्पादनम्,
- ङ) ताजिकोक्तप्रकारेण फलज्ञानम्,
- च) आवश्यकानां शुभाशुभमुहूर्तानां परिज्ञानम्,
- छ) गोलीयक्षेत्राणां विन्दूनाञ्च ज्ञानम्,
- ज) सूर्यसिद्धान्तोक्त्या ग्रहस्पष्टीकरणे ग्रहणादिसाधने च सामर्थ्योत्पादनम् ।

तृतीयं पत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

पाठ्यांशनाम - भावफलादेशशास्त्रं प्रश्नशास्त्रञ्च

प्रकरणविभाजनम् :-

(क) भावफलाध्ययनम्	२०
(ख) योगलक्षणज्ञानम्	२०
(ग) विभिन्नानां शुभाशुभयोगानामध्ययनम्	२०
(घ) भावस्थग्रहदशाफलनिरूपणम्	२०
(ङ) प्रश्नशास्त्रम्	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् :-

- (क) प्रकरणे - जातकालङ्कारस्य संज्ञाभावाध्यायी ।
- (ख) प्रकरणे - जातकालङ्कारस्य योगाध्यायादवशिष्टो भागः
- (ग) प्रकरणे - भावकुतूहलस्यादितो दशमाध्यायान्तं यावत् ।
- (घ) प्रकरणे - भावकुतूहलस्यैकादशाध्यायादवशिष्टो भागः
- (ङ) प्रकरणे- केरलतत्त्वप्रश्नसंग्रहः (समग्रः)

पाठ्यग्रन्थाः -

- १) जातकालङ्कारः - गणेशदैवज्ञः
- २) भावकुतूहलम् - जीवनाथः

३) केरलतत्त्वप्रश्नसंग्रहः - शालग्रामत्रिपाठी

सहायकग्रन्थः -

१) बृहद्दैवज्ञरञ्जनम् (प्रथमो भागः) श्रीरामदीनदैवज्ञः

चतुर्थ-पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

वास्तुज्ञानम्, मुहूर्तज्ञानञ्च

प्रकरण-विभाजनम् -

(क) भूमिशोधनप्रकारादीनामध्ययनम्	२०
(ख) गृहारम्भगृहप्रवेशादीनां मुहूर्तानामध्ययनम्	२०
(ग) दकार्गलादिविषयाणामध्ययनम् ।	२०
(घ) त्याज्यप्रकरणादिकम्	२०
(ङ) अग्न्याधानप्रकरणादिकम्	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् :-

- (क) प्रकरणे - बृहद्वास्तुमालाया आदित आयविचारान्तं यावत् ।
 (ख) प्रकरणे - बृहद्वास्तुमालाया गणनाविचाराद्वृक्षादिरोप
 प्रकरणान्तं यावत् ।
 (ग) प्रकरणे - बृहद्वास्तुमालाया दकार्गलादवशिष्टो भागः ।
 (घ) प्रकरणे - मुहूर्तमार्तण्डस्यादितो विवाहप्रकरणान्तं यावत्
 (ङ) प्रकरणे - मुहूर्तमार्तण्डस्याग्न्याधानादवशिष्टो भागः ।

पाठ्यग्रन्थौ -

- १) बृहद्वास्तुमाला - श्रीरामनिहोरद्विवेदः
 २) मुहूर्तमार्तण्डः - नारायणदैवज्ञः

सहायकग्रन्थः

- १) मुहूर्तचिन्तामणिः - रामदैवज्ञः

शिक्षणविधिः -

- क) अध्येतव्यविषयस्य परिचयप्रदानम् ।
 ख) सम्बद्धविषयाणां विश्लेषणात्मकरूपेणोपस्थापनम् ।
 ग) प्रश्नोत्तररूपेण पुनरावृत्तिबोधः परीक्षणञ्च ।
 घ) गृहकार्यप्रदानेन लेखाभ्याससम्पादनम् ।

नव्यन्यायः

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

- १- व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावघटितव्याप्तिस्वरूपप्रतिपादनम्, एतेन विविधव्याप्तिप्रयोगसामर्थ्यसम्पादनञ्च,
- २- ईश्वरसिद्धिः, तत्स्वरूपपरिज्ञानम्, ईश्वरानङ्गीकर्तृणां विविधाऽऽक्षेपाणां परिहारश्च,
- ३- वैशेषिकाणां मूलसिद्धान्तानां परिज्ञानम्,
- ४- सामान्यलक्षणसन्निकर्ष-तत्प्रयोगविषयकबोधद्वारा प्रत्यक्षानुमित्यादिज्ञानेषु वैशिष्ट्यसम्पादनम्,
- ५- हेत्वाभासस्वरूप-तत्प्रयोगपरिज्ञानेन शास्त्रेषु लोके च तत्त्वनिर्णय-विजयप्राप्तिचातुर्यसम्पादनम्,
- ६- न्यायावयवस्वरूपबोधनेन वाद-जल्पादिषु स्वमतस्थापनतत्स्थिरीकरणचातुर्यसंपादनम्,
- ७- न्यायसिद्धान्तबोधसम्पादनञ्च ।

तृतीयपत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

प्रकरणविभाजनम् :

(क) सामान्यलक्षणायाः सन्निकर्षत्वम्	२०
(ख) सामान्यज्ञानात्मकप्रत्यासत्तिः	२०
(ग) सामान्यलक्षणसिद्धान्तः	२०
(घ) प्रागभावनिरासादिः	३०
(ङ) प्रागभावस्य प्रकारान्तरेण निराकरणम्	१०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

(क) प्रकरणे

सामान्यलक्षणाप्रत्यासत्तेः सकलधर्मवृत्तित्वम्, प्रकारभेदेन कार्यकारण-भावदिग्दर्शनम् ।

(ख) प्रकरणे

सामान्यज्ञानस्य प्रत्यासत्तित्वे उपपत्त्यः, उक्तोभयविधप्रत्यासत्तेः पार्थक्यम्, विशिष्टवैशिष्ट्यज्ञाने विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्य हेत्वहेतुत्वविचारेण पूर्वपक्षसमाप्तिः ।

(ग) प्रकरणे

पूर्वत्व-तत्पूर्वत्वादिव्यवहारोपपत्तिः प्रागभावं विनाऽपीति प्रतिपादनम्, उत्पत्तिनिरुक्तिः, क्षणत्वस्य स्वपूर्वत्वस्य च निर्वचनञ्चेति ।

(घ) प्रकरणम्

प्रागभावमधिकृत्य शङ्कासमाधी, अधीतग्रन्थघटकविषयाणामापाततः आकलनम्, तेषां ग्रन्थान्तरसञ्चाराहत्ववैशिष्ट्ययोः प्रतिपादनञ्चेति ।

पाठ्यग्रन्थः -

सामान्यलक्षणा जागदीशी

(एतेन त्रित्वाद्युत्पत्तिर्व्याख्यातेति दीधिति व्याख्यान्ता)

सहायकग्रन्थौ -

न्यायसिद्धान्तमुक्तावल्या दिनकरी, किरणावली टीका च ।

केशवाभिश्चकृत- तर्कभाषा (आचार्यवदरीनाथशुक्लकृता टीका)

चतुर्थं पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

प्रकरण-विभाजनम् :-

(क) हेत्वाभासनिरूपणसङ्गत्यादिः	२०
(ख) यथार्थपदसार्थक्यादिविचारः	२०
(ग) अवच्छेदकत्वविचारः	२०
(घ) विशिष्टद्वयाघटितत्वविचारः	२०
(ङ) अत्र वदन्तिकल्पादिविचारः	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् :-

(क) प्रकरणे

हेत्वाभासनिरूपणे सङ्गतिः, तत्त्वनिर्णयः, तत्र हेत्वाभासत्वज्ञानोपयोगः, हेत्वाभाससामान्यलक्षणम्, अनुमितिशब्दार्थः ।

(ख) प्रकरणे

तेनैकत्र हेतौ व्यभिचारग्रहेऽपि..... नक्षतिरिति दीधितेराशयः, यथार्थ-पदस्य सार्थक्यम्, वैयर्थ्यम्, पुनः सार्थक्यम्, तथापि द्वितीयलक्षणानुसरणम् ।

(ग) प्रकरणे

अतिरिक्तकवृत्तिधर्मो नावच्छेदकः । स्वरूपसम्बन्धरूपावच्छेदकत्व-
स्वीकारासम्भवः । अनतिरिक्तवृत्तित्वावच्छेदकत्वे स्वीकृते आपाततो दोषस्य
निरासः ।

(घ) प्रकरणे

विशिष्टद्वयाघटितत्वघटितं लक्षणम्, सत्प्रतिपक्षव्याप्तेर्निरासः,
विशिष्टान्तराघटितं लक्षणम्, तत्समन्वयप्रकारः ।

(ङ) प्रकरणे

अत्र वदन्ति कल्पः, तत्र बीजम्, तृतीयलक्षणम्, यद्यपि - इत्यादिः
अनुमितौ तूत्पत्तिरेव प्रतिवध्यते इत्यन्तस्य चिन्तामणेशयः ।

पाठ्यग्रन्थः -

सामान्यनिरुक्तिः गादाधरी ।

सहायकग्रन्थः -

न्यायसिद्धान्तमुक्तावल्या दिनकरी टीका ।

सन्दर्भग्रन्थः -

केशवमिश्रकृततर्कभाषाया आचार्यबदरीनाथशुक्लकृता व्याख्या ।

शिक्षणविधिः -

- १- सङ्गत्यनुबन्धादिप्रदर्शनेन प्रतिपाद्यविषयाणां बोधनम् ।
- २- नव्यन्यायग्रन्थेषु भूरिप्रयुक्तानां पारिभाषिकशब्दानां सोदाहरणं
व्याख्यानं छात्राणां तत्राभ्यासश्च ।
- ३- प्रकृतविषयप्रतिपादनसन्दर्भे तद्बोधसौकर्याय प्रत्यक्षदर्शनविधेः
(चित्रदर्शनविधेः) समुपयोगः ।
- ४- स्वाधीतविषयज्ञानदाढ्याय परीक्षालेखसौकर्याय च प्रश्नोत्तर-
विधेरङ्गीकरणम् ।

प्राचीनन्यायवैशेषिकम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

- १- न्याय-वैशेषिक-दर्शन-शब्दत्रयार्थक्षमतोत्पादनम्,
- २- स्वशास्त्रीयभौतिकाध्यात्मिकपदार्थानां यथार्थज्ञाने कुशलता-सम्पादनम्,
- ३- प्रमाणप्रमेयादिव्युत्पादनक्षमतोत्पादनम्,
- ४- विभिन्नवादप्रतिवादक्षमतोपार्जनम्,
- ५- पद-तदर्थसम्बन्धज्ञानोत्पादनम्,
- ६- तत्तद्ग्रन्थवैशिष्ट्य-ग्रन्थकारपरिचय-ज्ञानसामर्थ्योत्पादनञ्च ।

तृतीयं पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

पाठ्यांशनाम - वैशेषिकसंमतद्रव्यादिपदार्थनिरूपणम् ।

प्रकरण-विभाजनम् :-

- (क) मङ्गलवाद- धर्मजिज्ञासा- वेदप्रामाण्यनिरूपणपूर्वक-
पदार्थोद्देश-पृथिव्यादिदिगन्तद्रव्यसंशयशब्दानां विवेचनम्, २०
- (ख) आत्मपरात्मनित्यत्वानां सत्तायाः
सर्वेन्द्रियग्राह्यत्वस्य चोपपादनम्, २०
- (ग) कर्म-सामान्य-विशेषप्रभृतिहेतु-
हेतुमद्भावान्तपृथिव्यादि-विषयविवेचनम्, २०
- (घ) ज्ञानसामान्यविशेषासत्कार्यवादलैङ्गिक-
ज्ञानसुखदुःखादि- वेदप्रामाण्यान्तविषयनिरूपणम्, २०
- (ङ) ग्रन्थकार - ग्रन्थयोः परिचय - वैशिष्ट्योपस्थापनम् २०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

(क) प्रकरणे

मङ्गलवादः, धर्मव्याख्यानम्, वेदप्रामाण्यनिरूपणञ्च । सप्तपदार्थोद्देशः, जात्यन्तपदार्थानां सामान्यविशेषलक्षणकथनम् । कार्याकार्यपृथिव्यादिदिगन्तद्रव्यविवेचनम् । संशयनिरूपणम्, शब्दे द्रव्यत्वादिसंशयनिराकरणञ्च । प्रत्यभिज्ञायाः शब्दनित्यत्वे मानत्वाभावश्च ।

(ख) प्रकरणे

ज्ञान-प्रवृत्तिनिवृत्त्यादिभिरात्मपरात्मसाधनम् । मनसोऽनुमाना-तिसिद्धिः ।
आत्मनानात्वोपपादम् । नित्यत्वलक्षणम्, परमाणोर्निरवयव-त्वादिसाधनम् ।
सत्तायाः सर्वेन्द्रियग्राह्यत्वोपपादनञ्च ।

(ग) प्रकरणे

दृष्टादृष्टफल-कर्म-सामान्य-विशेष-जन्यजनकत्वनिरूपणम्, दिगादि-
नित्यद्रव्याणां निष्क्रियत्वादिनिरूपणञ्च । वेदपौरुषेयत्वदुष्टाऽदुष्ट-ब्राह्मण-
धर्माऽपद्धर्मनिरूपणम्, नित्याऽनित्यगुण-द्वित्वादिसमवायान्त विवेचनं च ।

सामान्यविशेषप्रत्यक्षनिरूपणं तद्विषयार्थशब्दार्थनिर्धारणञ्च । घ्राणरस-
नादीनां गन्धरसादीनां च पृथिव्यादिप्रकृतिकत्वोपपादनम् । असदु-त्पत्त्यभाव-
विद्याऽविद्या- कार्यकारणभावादिविविधतत्त्वोपपादनञ्च ।

(घ) प्रकरणे

असत्कार्यविवेचनम्, अभावचतुष्कोपपादनञ्च । युक्तावयुक्तयोगि-
प्रत्यक्षयोग्यात्मगुणनिरूपणम् । लैङ्गिकज्ञान-स्वपरार्थानुमाननिरूपणं परार्था-
नुमानघटकप्रतिज्ञादिपञ्चावयवोपपादनञ्च । विद्याऽविद्याकार्यकारणादिनिरूपणं
सुखदुःखयोः परस्परभावोन्तर्भावकथनञ्च । द्रव्यकर्मणोः समवाय्यसमवायि-
कारणत्वमात्रनिर्धारणं निमित्त-कारणत्वनिरूपणम् । वेदप्रामाण्योपसंहारश्च ।

(ङ) प्रकरणे

ग्रन्थकारसामान्यपरिचयोपस्थापनम् । ग्रन्थवैशिष्ट्यदर्शनञ्च ।

पाठ्यग्रन्थौ -

- १- 'क' 'ख' प्रकरणयोः कृते "वैशेषिकसूत्रोपस्कारः" (आदित्त-
श्चतुर्थाध्यायान्तः) ५०
- २- 'ग' 'घ' प्रकरणयोः कृते "वैशेषिकसूत्रम्" कणादमुनिप्रणीतम्
(पञ्चमा-ध्यायतः समाप्तिपर्यन्तम्) ५०

सहायकग्रन्थाः -

- १- वैशेषिकसूत्रोपस्कारः - कृत (हिन्दीटीकायुतः)
- २- वैशेषिकदर्शनं एकअध्ययन - नारायण मिश्र ।
- ३- पदार्थशास्त्र - आनन्द भा ।

चतुर्थपत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

पाठ्यांशानाम् - शब्दशक्तिविचारः

प्रकरण-विभाजनम् -

(क) प्रतिज्ञादिसहित- नामसामान्यनिरूपणम्	२०
(ख) यौगिकनामलक्षण-विभागान्तं नामविभागनिरूपणम्	२०
(ग) सभेदसमासलक्षणवर्णनम् ।	२०
(घ) तद्धितादि- सुब्विभक्तिसहितकारकनिरूपणम्	२०
(ङ) शब्दशक्तिप्रकाशिका-वैशिष्ट्यसहित-तद्ग्रन्थकारपरिचयः	२०

पाठ्वस्तुविवरणम् :-

(क) प्रकरणे

प्रतिज्ञावाक्यमुखेनानुबन्धचतुष्टयप्रदर्शनम् । देवतान्तरापेक्षया सरस्वत्या उपासने वैशिष्ट्यप्रदर्शनम् । शब्दप्रामाण्यस्य सार्थकशब्दानाञ्च निरूपणम् । प्रकृतिलक्षणम् । प्रत्ययलक्षणविभागाः । निपातलक्षणं तद्भेदाश्च । प्रकृत्यादेर्वाक्यतामपन्नस्यैव स्वाथोपस्थितिद्वाराऽन्यबोधकत्वकथनम् । वाक्यस्य निरूपणम् । प्रकृतिविभागः । नामसामान्यं तान्निरूपणञ्च ।

(ख) प्रकरणे

रूढलक्षणकादिभेदेन नाम्नो विभागः । रूढनाम्नो लक्षणं विभागश्च । जातिशब्दादिभेदेन रूढस्य नाम्नश्चातुर्विध्यमिति मतोपस्थापनं तदस्वीकारश्च । नैमित्तिकसंज्ञाया लक्षणम् । जातिशक्तिवादिमतदूषणम् । सार्थकशब्दे शक्तिग्राहकवर्णनम्, अन्विताभिधानदूषणम् । पारिभाषिक्यादिसंज्ञावर्णनम् । लक्षकनामवर्णनं तद्विभागश्च । लक्षकनाम्नोऽनुभावकत्वकथनम् । योगरूढनामवर्णनम् । यौगिकनाम्नो लक्षणं विभागश्च ।

(ग) प्रकरणे

समाससामान्यलक्षणम् । कर्मधारयादिभेदेन समासस्य विभागवर्णनम् । प्राचां मतेन समासस्य पञ्चविधत्वोपपादनम् । नित्यानित्यभेदेन समासस्य द्वैविध्यकथनम् । कर्मधारयलक्षणम् । सभेद-द्विगुसमासस्य सामान्य-विशेषलक्षणानि । तत्पुरुषसमासस्य लक्षणं तस्य षड्विधत्वञ्च । अव्ययीभावसमासलक्षणम् । बहुव्रीहिलक्षणं तद्विग्रहलक्षणञ्च । बहुव्रीहि-विभागः । द्वन्द्वलक्षणविभागौ । उपपदसमासस्य लक्षणं तस्य बहुविधकथनञ्च ।

(घ) प्रकरणे

तद्धितान्तकृदन्तनाम्नोर्लक्षणे । नामभेदनिरूपणम् सलक्षणस्य
धातोस्त्रैविध्यनिरूपणम् । प्रत्ययस्य चातुर्विध्यप्रदर्शनम् । विभक्तेर्लक्षणे
विभागश्च । सुपो लक्षणं विभागश्च । प्रथमाविभक्तेर्लक्षणद्वयम् । संक्षेपेण
द्वितीयादिविभक्तिषट्कस्य कथनम् । उपपदविभक्ति लक्षणान्तमपादाना-
दिकारकनिरूपणञ्च ।

(ङ) प्रकरणे

पाठ्यग्रन्थस्य वैशिष्ट्यप्रकाशनम्, ग्रन्थकर्तुर्जगदीशस्य देशकालादि-
परिचयबोधश्च ।

पाठ्यग्रन्थः -

जगदीशविरचिता - शब्दशक्तिप्रकाशिका
कृष्णकान्ती - प्रबोधिनीव्याख्या दृश्योपेता
(कारकप्रकरणान्ताः कारिकाः)

सन्दर्भ-सहायकग्रन्थाः -

१. न्यायसिद्धान्तमुक्तावल्या दिनकरीसहितायाः शब्दखण्डः ।
२. परमलघुमञ्जूषा नागेशभट्टरचिता ।
३. भूषणसारः कौण्डभट्टरचितः ।

शिक्षणविधिः -

१- उदाहरणमुखेन यथावश्यकं श्यामपट्टचित्रशलकादिप्रयोगेण च
छात्राणां पूर्वावश्यकज्ञानग्रहणधारणानुरूपं शिक्षणम् ।

२- सूत्रश्लोकानामावृत्तिस्तात्पर्यज्ञानञ्च । सूत्रकारिकात एव तदर्थ-
तात्पर्यबोधनम् ।

३- प्राचीनन्यायवैशेषिकशास्त्रे प्रसिद्धानां द्रव्यं, गुणः, कर्म, सत्ता,
क्षणभङ्गः, अवयवी, सविकल्पकम्, इत्यादिपारिभाषिकशब्दानामर्थबोधनम् ।

४- पारिभाषिकशब्देषु पाठ्यग्रन्थसम्बद्धविविधविषयेषु च लघुटिप्पणी-
निबन्धलेखने, प्रवचनानि, प्रश्नोत्तराणि, तेषां संशोधनानि च ।

५- स्वशास्त्रीयविषये पूर्वोत्तरपक्षेषु लघुप्रश्नोत्तरप्रशिक्षणेन तत्तद्विषय-
परिचयदातृत्वसम्पादनाय गुरुशिष्यसंवादः ।

६- सतीथ्यैर्यथासम्भवं दर्शनान्तराध्यायिभिश्च छात्रैः सह
शास्त्रार्थप्रतियोगिताकरणाय छात्राणामभ्यासश्च ।

पूर्वमीमांसा

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

शास्त्रिकक्षायां मीमांसाशास्त्रस्याध्ययनेन छात्रा अधोलिखितेषु विषयेषु क्षमा भविष्यन्ति -

- १- धर्मप्रमाणविवेचने,
- २- शास्त्रीयकर्मभेदविषयकज्ञानार्जने,
- ३- श्रुतिलिङ्गादिप्रमाणषट्कसहितशेषशेषित्वविवेचने,
- ४- प्रयोज्यप्रयोजकभावज्ञाने,
- ५- श्रौतयाज्ञिकपदार्थपरिभाषाज्ञाने,
- ६- धर्मलक्षणनिरूपणे,
- ७- मीमांसाशास्त्रानुसारिप्रमाणस्वरूपज्ञाने,
- ८- दर्शपौर्णमासेष्टिज्ञाने,
- ९- मीमांसाशास्त्रानुसारेण मन्त्रादिवेदविभागज्ञाने,
- १०- वेदस्यापौरुषेयत्वस्य ज्ञाने,
- ११- मीमांसाविषयस्य ज्ञानेन शास्त्रीयविषयप्रतिपादने,
- १२- मीमांसाविषये स्नातकोत्तरेऽध्येतुं प्रौढज्ञानसम्पादने ।

तृतीयं पत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

पाठ्यांशनाम - मन्त्रलक्षणादिविचारः ।

प्रकरणविभाजनम् -

(क) नामधेयनिरूपणम्	२०
(ख) निषेधपर्युदासादनिरूपणम्	२०
(ग) प्रमेयविचारे द्रव्यनिरूपणम्	२०
(घ) प्रमेयविचारे जातिगुणनिरूपणम्	२०
(ङ) कर्माभावादनिरूपणम्	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

(क) प्रकरणे

मन्त्रप्रयोजननिरूपणम्, अपूर्वविधिलक्षणम्, नियमविधिस्वरूपम्, परिसंख्याविधिस्वरूपम्, नामधेयनिरूपणम्, मन्त्रार्थलक्षणाभयान्नामधेयत्वम्,

वाक्यभेदभयान्नामधेयत्वम्, तत्प्रख्यशास्त्रान्नामधेयत्वम्, तद्व्यपदेशान्ना-
मधेयत्वम्, उत्पत्तिशिष्टगुणबलीयस्त्वान्नामधेयत्वम्, पञ्चमप्रकारखण्डनम् ।

(ख) प्रकरणे

निषेधनिरूपणम्, विधिनिषेधयोर्भिन्नार्थत्वम्, उपक्रमवलात्
पर्युदासाङ्गीकारः, विकल्पभयात् पर्युदासः, पर्युदासप्रतिषेधयोर्वैलक्षण्यम्,
पर्युदासोपसंहारयोर्वैलक्षण्यम्, प्रतिषेधोदाहरणम्, अर्थवादनिरूपणम्,
शाब्दभावनानिरूपणम्, वैदिकलिङ्गादिश्रवणे भावनानिर्वाह्यत्वम्, विध्यर्थः क इति
विचारः, आर्थभावनानिरूपणम्, आख्यातार्थस्य विचारः, धर्मस्य
मोक्षहेतुत्वनिरूपणम् ।

(ग) प्रकरणे

द्रव्यस्वरूपम्, द्रव्यभेदाः, पृथ्वीस्वरूपम्, शरीरविषयक-
प्रभाकरमतनिरासः, जलतेजोनिरूपणम्, वायुनिरूपणम्, वैशेषिकोक्त-
वायोरनुमेयत्वनिरूपणम्, तमोनिरूपणम्, आलोकाभावस्तम् इति तार्किक-
मतनिराकरणम्, तमोनिरूपणे गुरुमतनिराकरणम्, तार्किकोक्तप्रमाण-
स्वरूपखण्डनम्, भट्टाभिमतपरमाणुस्वरूपम्, पृथिव्यादेरीश्वरकर्तृकत्वनिरासः,
वैदिकेश्वरस्य भाट्टमतसम्मतत्वम्, वेदपौरुषेयत्वखण्डनम्, प्रामाण्याप्रामाण्ययोः
स्वतस्त्ववादः, प्रामाण्याप्रामाण्ययोः परतस्त्ववादः, अप्रामाण्यस्य स्वतस्त्वम्,
प्रामाण्यस्य परतस्त्वम्, मीमांसकानां तत्राभिप्रायः, प्रामाण्यस्य स्वतस्त्वम्,
अप्रामाण्यस्य परतस्त्वम्, आकाश-काल-दिङ्निरूपणम्, दिक्-कालाऽऽकाशानां
प्रत्यक्षत्वम्, आकाशस्यानुमेयत्वनिरासः, दिशोऽनुमेयत्वनिरासः, आत्मलक्षणम्,
आत्मनः प्रत्यक्षत्वम्, आत्मनोऽनुमेयत्वखण्डनम्, आत्मविषये शाङ्करमत-
खण्डनम्, आत्मविषये चार्वाकमतखण्डनम्, आत्मनो विभुत्वम्, स्वर्गापवर्ग-
स्वरूपनिरूपणम्, सौगत-प्राभाकर-साङ्ख्य-शाङ्करमतखण्डनपूर्वकं
मोक्षस्वरूप-निरूपणम्, मनसो विभुत्वम्, शब्दनिरूपणम्, शब्दस्य विभुत्वम्,
शब्दस्य नित्यत्वम्, शब्दस्य द्विविधत्वम्, गोत्वादजातिरेव पदार्थ इति
निरूपणम् ।

(घ) प्रकरणे

बौद्धोक्तजातिखण्डनखण्डनम्, जातिजातिमतोर्भेदाभेदः, तार्किकोक्त-
सामान्यावृत्तित्वस्य सामान्ये निरासः, गुणनिरूपणम्, रूप-रस-गन्ध-स्पर्श-
संख्या-परिमाण-पृथक्त्व-संयोगनिरूपणम्, संयोगस्य नित्यत्वानित्यत्वम्,
संयोगस्य त्रैविध्यम्, विभाग-परत्वाऽपरत्व-गुरुत्व-द्रवत्व-स्नेह-सुख-दुःखेच्छा-

द्वेष-प्रयत्ननिरूपणम्, ध्वनेः प्राकट्यम्, शक्तिः, शक्तिविषये तार्किकमतखण्डनम्, तत्र प्रभाकरमतखण्डनम्, ध्वन्यादिषु तार्किकमतखण्डनम्, कार्य एव शक्तिरिति प्रभाकरमतखण्डनम्, भावनास्वरूपविचारः ।

(ङ) प्रकरणे

कर्मप्रत्यक्षत्वखण्डनम्, अभावनिरूपणम्, गुरुसम्मता अष्टौ पदार्थाः, वैशेषिकसम्मताः पदार्थाः, नैयायिकसम्मताः पदार्थाः, गुरुसम्मतापदार्थानां विवेचनम्, वैशेषिकसम्मतानां पदार्थानां निरूपणम्, नैयायिकसम्मतानां पदार्थानां विवेचनम्, विशेषसमवाययोः खण्डनम्, अभावस्याधिकरण-स्वरूपत्वस्य खण्डनम्, भवनाथमतखण्डनम्, अभावस्य भेदानां निरूपणम्, अभावस्य भावान्तरत्वखण्डनम्, शून्यवादखण्डनम्, विज्ञानवादखण्डनम्, सौत्रान्तिक-मतखण्डनम्, वैभाषिकमतखण्डनम्, अद्वैतवेदान्तमतखण्डनम्, द्रव्य-जाति-गुण-कर्मा-भावानां सत्यत्वमिति साधनम् ।

पाठ्यग्रन्थौ -

१. मीमांसान्यायप्रकाशस्योत्तरार्द्धम्	४०
२. मानमेयोदयस्योत्तरार्द्धम्	६०

सहायकग्रन्थाः -

१. मीमांसान्यायप्रकाशस्य सारविवेचिनी व्याख्या -	
	- चित्रस्वामिशास्त्रिकृता
२. मीमांसान्यायप्रकाशस्य प्रभाव्याख्या -	अभ्यङ्गरवासुदेवशास्त्रिकृता
३. तन्त्रसिद्धान्तरत्नावलिः	- चिन्तस्वामिशास्त्रिकृता
४. मीमांसापदार्थविज्ञानम्,	- काशीनाथन्यौपानेककृतम्
५. अर्थसङ्ग्रहः	- लौगाक्षिभास्करप्रणीतः
६. दर्शनामृत	- बुद्धिसागर पराजुलि
७. मीमांसामयूख	- चूडानाथ भट्टराय
८. प्राच्यदर्शनपरिचय	- ऋषभदेव शर्मा रेग्मी

चतुर्थ पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

पाठ्यांशनाम - धर्मप्रमाणादिविचारः ।

प्रकरणविभाजनम् -

(क) शास्त्रारम्भप्रतिज्ञाप्रकरणम्	२०
(ख) धर्मलक्षणप्रकरणम्	२०

(ग) प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दार्थापत्तिप्रकरणम्	२०
(घ) अभावादिनिरूपणप्रकरणम्	२८
(ङ) आत्मवादशब्दनित्यत्वादिप्रकरणम्	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

(क) प्रकरणे

मङ्गलाचरणम्, धर्मशास्त्रारम्भप्रतिज्ञा, अध्ययनविधिविचारः, अध्ययनाधिकारनियमः, अध्ययनविधौ नियोज्यकल्पना, उपनयनस्याध्ययनाङ्गत्वम्, तत्र प्रभाकरमतखण्डनम्, धर्मस्वरूपम्, कार्यरूपो वेदार्थो न सिद्धरूप इति खण्डनम्, प्रथमव्युत्पत्तिः कुत्रेति विचारः, प्रभाकरोक्तद्वितीयसूत्रार्थस्य खण्डनम्, प्रामाण्यविचारः, शब्दस्यानुमानेऽन्तर्भाव इतिमतस्य खण्डनम् ।

(ख) प्रकरणे

धर्मलक्षणविचारः, तत्र प्रभाकरमतखण्डनम्, हिंसायां साङ्ख्यमत-खण्डनम्, प्रत्यक्षलक्षणमिन्द्रियलक्षणञ्च, बौद्धमतेन प्रत्यक्षलक्षणं तत्खण्डनञ्च, प्रत्यक्षेऽद्वैतमतखण्डनम्, प्रत्यभिज्ञासम्बन्धे द्रव्याभावे च बौद्धमतखण्डनम्, धर्मे वेदस्यैव प्रामाण्यमिति प्रतिपादनम्, वेदस्यापौरुषेयत्वं प्रमाणलक्षणञ्च, प्रभाकरसम्मतप्रमाणलक्षणं तत्खण्डनञ्च, कालप्रत्यक्षतानिरूपणम्, स्वतः प्रामाण्यम् ।

(ग) प्रकरणे

प्रत्यक्षलक्षणम्, शून्यवादाक्षेपस्तत्खण्डनञ्च, योगाचार-सौत्रान्तिकभेदोपस्थापनम्, योगाचारशङ्का, योगाचारेण सौत्रान्तिकखण्डनम्, योगाचारमतखण्डनम्, ज्ञानानुमेयत्वमतव्यवस्थापनम्, विज्ञानवादमत-खण्डनम्, अनुमानस्वरूपम्, अनुमाने प्रभाकरमतम्, गृहीतग्राहित्वखण्डनम्, अनुमानावयवनिरूपणम्, हेत्वाभासाः, समवायत्वस्य वादे प्रश्नः, अनुमाने प्रभाकरमतोपस्थापनपूर्वकं खण्डनम्, शब्दप्रमाणम्, शब्दप्रमाणे वैशेषिकमतं तत्खण्डनञ्च, उपमाननिरूपणम्, अर्थापत्तिनिरूपणम्, अर्थापत्तौ तार्किकमत-निराकरणम्, अर्थापत्तेरनुमानेऽन्तर्भावस्याऽऽशङ्का तन्निराकरणञ्च, शक्तेः पदार्थान्तरत्वसाधनम्, अर्थापत्तेर्द्विविध्यम् ।

(घ) प्रकरणे

अभावस्वरूपम्, अभावस्वरूपे प्रभाकरमतखण्डनम्, प्रभाकरमतस्य पुनरुपस्थापनं तत्खण्डनञ्च, अभावस्यानुपलब्धिगम्यत्वम्, चित्राद्यैहिकफल-चोदनास्वाक्षेपस्तत्परिहारश्च, शब्दार्थयोः सम्बन्धाक्षेपः, शब्दार्थसम्बन्धा-

नित्यत्वाक्षेपः, गोत्वादिजातिनिरूपणम्, वर्णानामर्थप्रत्यायकत्वम्, स्फोटवाद-
खण्डनम्, कः पदार्थ इति विचारः, बौद्धमतेन जातिखण्डनम्, स्वमतेन
जातिस्थापनम्, जातिव्यक्त्योर्भेदाभेदविचारः, तत्र प्रभाकरमतखण्डनम्, जातेः
सर्वगतत्वम्, संयोगविचारः, सादृश्यादीनां सामान्यत्वखण्डनम्, अवयविविचारः,
अद्वैतमतेन पूर्वपक्षस्तत्खण्डनञ्च, वैशेषिकमतं तत्खण्डनञ्च, शब्दार्थ-
सम्बन्धस्य नित्यत्वप्रतिपादनम्, चित्रादिविषयकाक्षेपपरिहारः ।

(ङ) प्रकरणे

आत्मवादारम्भः, देहभिन्नात्मसाधनम्, बौद्धविज्ञानात्मवादोपस्थापनं
तत्खण्डनञ्च, आत्मनो मानसाहंप्रत्ययगम्यत्वम्, इन्द्रियात्मनोर्भेदः, आत्मनो-
व्यापकत्वम्, मोक्षवादः, मुक्तिस्वरूपकथनम्, आत्मनां नित्यत्वम्, शब्द-
नित्यत्वम्, शब्दस्यानेकदेशोपलम्भः, शब्दप्रत्यक्षे बौद्धमतखण्डनम्, शब्दा-
नित्यत्वपूर्वपक्षस्तत्खण्डनञ्च, वर्णानामनवयवत्वं नित्यत्वञ्च, क्षणभङ्ग-
वादस्तत्खण्डनञ्च, शब्दत्वस्य सामान्यत्वम्, वेदस्य प्रत्यायकत्वम्, वाक्यस्य
वाक्यार्थबोधकत्वम्, अन्विताभिधानवादखण्डनम्, पदार्थानां वाक्यार्थ-
वाचकत्वशङ्कानिरासः, अखण्डवाक्यार्थखण्डनम्, वेदापौरुषेयत्वखण्डनस्य
खण्डनम् ।

पाठ्यग्रन्थः -

१. पार्थसारथिमिश्रविद्वत्चितायाः शास्त्रदीपिकायास्तर्कपादः ।

सहायकग्रन्थौ -

१. अनन्तकृष्णशास्त्रिलिखिता शास्त्रदीपिकाभूमिका ।
२. वासुदेवदीक्षितकृता अध्वरमीमांसाकुतूहलवृत्तिः ।
(प्रथमाध्यायस्य प्रथमपादस्य)

शिक्षणविधिः -

- १ अन्यदर्शनपरिचयेन छात्राणां ध्यानाकर्षणम्,
- २ पाठ्यग्रन्थोपस्थापनेन विषयप्रतिपादनम्,
- ३ प्रवचनेन विषयस्य विस्तृतीकरणम्,
- ४ प्रतिपादितविषयसम्बन्धे प्रश्नोपस्थापनेन छात्रजिज्ञासोत्पादनम्,,
- ५ विशिष्टशब्दानां श्यामपट्टेऽर्थलेखनम्,
- ६ मीमांसान्यायानां लौकिकव्यवहारोपयोगित्वप्रदर्शनपूर्वकं व्याख्यानम्,
- ७ प्रश्नोत्तररूपेण पुनरावृत्तिर्बोधपरीक्षा च,
- ८ गृहकार्यप्रदानेन पठितविषयस्य लेखाभ्याससम्पादनम् ।

इतिहासपुराणम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

- १- पुराणानां वर्ण्यविषयस्योपयोगिताविषये प्रौढज्ञानसम्पादनम् ।
- २- पुराणगतानां रहस्यात्मकविषयाणां ज्ञानार्जनम् ।
- ३- इतिहास-पुराणशैलीज्ञानसम्बन्ध्याऽऽवश्यकक्षमतासम्पादनम् ।
- ४- पौराणिकविषयाणां व्याख्यानसामर्थ्यसम्पादनम् ।

तृतीयं पत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

पाठ्यांशनाम - सृष्ट्यादिनिरूपणम्, विश्वरूपादिवर्णनम्, शृङ्ग्युपाख्याना-
दिकम्, अभिलेखश्च ।

प्रकरणविभाजनम् -

(क) श्रीकृष्णचरितादिनिरूपणम्	२०
(ख) कालपरिमाणादिनिरूपणम्	१५
(ग) गीतादर्शनम्	२५
(घ) शृङ्ग्युपाख्यानादिः	३०
(ङ) अभिलेखः	१०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

(क) प्रकरणे

विदुरोद्धवसमागमः, श्रीकृष्णचरितानिरूपणम्, यदुवंशसंहारः, विदुरमैत्रेय-
समागमः, सृष्टिक्रमवर्णनम्, विराड्विग्रहोत्पत्तिवर्णनम्, मैत्रेयं प्रति विदुरस्य
प्रश्नाः, दशविधसृष्टेर्निरूपणम् ।

(ख) प्रकरणे

मन्वन्तरादिकालस्वरूपनिरूपणम्, सनकाद्युत्पत्तिः, स्वायम्भुवमतोर्जन्म-
वृत्तम्, वराहचरितम्, दितिकश्यपयोरुपाख्यानम्, वैकुण्ठधामवर्णनम्, जय-
विजययोर्वृत्तान्तः, हिरण्याक्षोपाख्यानम् ।

(ग) प्रकरणे

विश्वरूपवर्णनम्, भक्तियोगनिरूपणम्, क्षेत्रक्षेत्रज्ञनिरूपणम्, गुणत्रय-

विभागनिरूपणम्, पुरुषोत्तमयोगः, देवासुरसम्पद्विभागः, श्रद्धात्रयविभागः, मोक्ष-
सत्यासयोगनिरूपणञ्च ।

(घ) प्रकरणे

परीक्षिच्छापकथनम्, तक्षकचरितम्, जनमेजयोपाख्यानम्, आस्तीक-
वृत्तम्, शमीकचरितम्, परीक्षितो देहविसर्जनप्रसङ्गः, सर्पसत्रवर्णनम्, तक्षक-
चरितञ्च ।

(ङ) प्रकरणे

प्रतापमल्लस्य कृष्णमन्दिराभिलेखः, गीर्वाणस्य वाग्मत्यभिलेखः, हाडी-
ग्रामस्याऽनुपरमस्याभिलेखश्च ।

पाठ्यग्रन्थाः -

१. श्रीमद्भागवतम् - वेदव्यासप्रणीतम्,
(तृतीयस्कन्धे १-१७ अध्यायाः) ३५
२. श्रीमद्भगवद्गीता, - वेदव्यासप्रणीता (११-१८ अध्यायाः) २५
३. महाभारतम् - वेदव्यासप्रणीतम्
(आदिपर्वणि ४१-५५ अध्यायाः) ३०
४. लिच्छविकालका अभिलेख - धनवज्रवज्राचार्यः
(ङ) प्रकरणस्य पाठ्यांशविवरणे उल्लिखितमभिलेखत्रयमेव) १०

सहायकग्रन्थाः -

१. गीतारहस्य - वालगंगाधरतिलकः
२. भागवतमञ्जरी - कुलचन्द्र गौतमः ।
३. महाभारतकालीन समाजव्यवस्था - भाग २
सम्पादक डा. भरतलाल चतुर्वेदी ।

चतुर्थ पत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

पाठ्यांशानाम् - कापिलेयोपाख्यानादिः, देवीचरितम्, मन्वन्तरादिवर्णनञ्च ।

प्रकरणविभाजनम् -

- (क) कापिलेयोपाख्यानादिनिरूपणम् । २०
- (ख) महदादितत्त्वोत्पत्तिनिरूपणम् । २०
- (ग) सावित्र्युपाख्यानादिनिरूपणम् । १५

(घ) भुवनेश्वरीगुणवर्णनादि:

१५

(ङ) मन्वन्तरादिवर्णनम् ।

३०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -**(क) प्रकरणे**

वराहहिरण्याक्षयोर्युद्धम्, सृष्टिस्वरूपम्, कर्दमोपाख्यानम्, कपिलो-
पाख्यानम्, भक्तियोगनिरूपणम् ।

(ख) प्रकरणे

महदादितत्त्वानां विवेचनम्, प्रकृतिपुरुषयोर्विवेकद्वारा मोक्षप्राप्तिरिति-
प्रतिपादनम् । योगनिरूपणम्, भक्तियोगप्रतिपादनम्, जीवतत्त्वनिरूपणम्,
धूमार्च्योख्यमार्गद्वयनिरूपणम्, देवहूतेर्ब्रह्मभावप्राप्तिश्च ।

(ग) प्रकरणे

सावित्रीजन्मवृत्तम्, यमसावित्र्योः संवादः, यमद्वारा सावित्र्यै महामन्त्र-
दानम्, नरकवर्णनम्, देवीभक्त्या नरककुण्डानां नाश इति प्रतिपादनञ्च ।

(घ) प्रकरणे

लक्ष्मीजन्मवृत्तान्तः, इन्द्रस्य ब्रह्मलोकगमनवृत्तम्, महालक्ष्म्याः
पूजाविधिः, स्वाहाशक्त्या उपाख्यानम्, स्वधाशक्त्या उपाख्यानम्, दक्षिणादि-
देवीनामुपाख्यानम्, राधादुर्गयोश्चरितञ्च ।

(ङ) प्रकरणे

सप्तमन्वन्तरविवरणम्, व्यासनामनिरूपणम्, वेदशाखाविभागः, यम-
गीता, वर्णाश्रमव्यवस्थानिरूपणम्, गार्हस्थ्यधर्मप्रशंसनम्, श्राद्धविधि-निरूपणम्,
नग्नविषयकप्रश्नाः, महामोहोपाख्यानम्, राज्ञः शतधन्वन उपाख्यानम् ।

पाठ्यग्रन्थाः -

१. श्रीमद्भागवतम् - वेदव्यासप्रणीतम्,
(तृतीयस्कन्धे १८-३३ अध्यायाः) ४० ।
२. देवीभागवतम् - वेदव्यासप्रणीतम्
(नवमस्कन्धे २६-५० अध्यायाः) ३० ।
३. विष्णुपुराणम् - वेदव्यासप्रणीतम् (तृतीयोऽंशः सम्पूर्णः) ३० ।

सहायकग्रन्थाः -

१. अष्टादशपुराणपरिचयः - डा. श्रीकृष्णमणि त्रिपाठी ।
२. कल्याण, श्रीमद्भागवतविशेषाङ्कः ।
३. पुराणविषयानुक्रमणी - डा. राजवलिपाण्डेयः ।
४. सांख्यतत्त्वकौमुदी ।

सन्दर्भग्रन्थाः -

१. विष्णुपुराण का भारत - डा. सर्वानन्द पाठक ।
२. पौराणिक-आख्यान - डा. गंगासारराय ।

शिक्षणविधिः -

- १- व्याख्यानपद्धतिः,
- २- छात्राणां प्रेरणोत्पादनायोदाहरणमुखेन विषयाणां विवेचनम्,
- ३- अनुबन्धचतुष्टयनिरूपणमुखेन विषयवस्तूपस्थापनम्,
- ४- वैदिकपौराणिकाख्यानानां सरलरीत्या व्याख्यानम्,
- ५- तुलनात्मकरीत्या पाठ्यविषयाणां विवेचनम्,
- ६- कृष्णपट्टे चित्रादिप्रदर्शनम्,
- ७- लेखनपद्धतेर्विकासाय छात्रेभ्यो लेखाभ्यासाय प्रेरणम्, गृहकार्य-प्रदानम्,
- ८- कक्षायां प्रश्नोत्तराभ्यासः,
- ९- पठितविषयाणां पुनरावृत्तिः, पाठान्तरेण सह सम्बन्धप्रदर्शनम्,
- १०- पठितपाठानां सारांशप्रकाशनं विवेचनञ्च ।

शाङ्ख्यवेदान्तः

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

- १ तत्त्वानां विवेकसामर्थ्याधानम्,
- २ उपनिषदर्थसामान्यज्ञानार्जनम्,
- ३ प्रमाण-प्रमेयपरिशीलनेन तेषां वर्गीकरणसामर्थ्योत्पादनम्,
- ४ सूत्र-भाष्यद्वारा ब्रह्मविचारधाराया वादग्रन्थैश्च तत्परिष्कारविधेः परिचयप्रदानम्,
- ५ तत्त्वमस्यादिमहावाक्यानामद्वैतानुकूलत्वावधारणाशक्तेर्ज्ञानम्,
- ६ गीताया अद्वैतसिद्धान्तप्रतिपादकत्वमिति बोधाधानम्,
- ७ लघुप्रस्थानत्रयाणां सैद्धान्तिकज्ञानार्जनम्,
- ८ वेदान्तप्रवचने प्रावीण्यसम्पादनम् ।

तृतीयं पत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

प्रकरणविभाजनम् -

(क) कर्मणां ज्ञानोन्मुखता	२०
(ख) भगवत्तत्त्वम्	१५
(ग) विभूतिः	१५
(घ) ज्ञाननिरूपणम्	३०
(ङ) क्षेत्रक्षेत्रज्ञयाथात्म्यस्य निःश्रेयसहेतोश्च निरूपणम्	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

(क) प्रकरणे

गीतोपक्रमः, अर्जुनस्योद्बोधनम्, कर्मज्ञानफलविभागः, ज्ञानोन्मुख-कर्मप्रशंसा, गुरुपरम्परादिप्रदर्शनेन बहिरङ्गान्तरङ्गसाधनाधिकारिनिरूपणम् ।

(ख) प्रकरणे

ब्रह्मणो लक्षणादिः, गत्यागतिविवेकः, ब्रह्मण्यध्यस्ताः साक्षित्वादयो धर्माः ।

(ग) प्रकरणे

भगवन्महत्त्वम्, मायाविजृम्भः, सगुणनिर्गुणोपास्त्योस्तारतम्यम् ।

(घ) प्रकरणे

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरनात्मात्मत्वे, ज्ञानसाधनानि, त्यागसंन्यासयोर्भेदे ऊहापोहौ, विद्यामाहात्म्यञ्च ।

(ङ) प्रकरणे

अविद्यातामसीतिनिरूपणम्, बन्धमोक्षयोः पौर्वापर्यविवेकः, सम्प्रदाय-विदेव शास्त्राधिकारी, ज्ञानकर्मसमुच्चयनिरासः, ज्ञाननिष्ठया संसारोपरतिः ।

पाठ्यग्रन्थाः -

(क) श्रीमद्भगवद्गीता - शाङ्करभाष्यानुसारीयसहिता । ८०

(ख) श्रीमद्भगवद्गीतायास्त्रयोदशाध्यायद्वितीयश्लोकस्य-एवं क्षेत्रक्षेत्र-ज्ञावुक्तावित्यत आरभ्य-अलमिहवहुप्रपञ्चेनेत्युपसंहृत्य इत्यन्तम्, अष्टादशा-ध्यायषट्षष्ठितमश्लोकस्य कर्मयोगनिष्ठायाः परमरहस्यमीश्वर-शरणता-मुपसंहृत्येत्यतः सम्यग्दर्शनादत्यन्तोपरम इति सिद्धम्-इत्यन्तञ्च शाङ्कर-भाष्यम् । २०

चतुर्थं पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

प्रकरणविभाजनम्-

(क) अध्यासः	१०
(ख) ब्रह्मजिज्ञासा	२०
(ग) समन्वयाविरोधौ	३०
(घ) साधनफले	३०
(ङ) अध्याससौक्ष्म्यम्	१०

(ख) प्रकरणे

अध्यासोपपादनम् तल्लक्षणानि, अध्यासो भ्रमात्मकः, सर्वतन्त्रसिद्धान्ताभिमतश्च ।

(ख) प्रकरणे

अथशब्दार्थः, ब्रह्मजिज्ञासेत्यत्र कर्मणिषष्ठी, जिज्ञासानिरूपणं तत्प्रयोजनञ्च, ब्रह्मणि लक्षणप्रमाणे, तत्र हेतुः, समन्वयप्रतिपादनम् ।

(ग) प्रकरणे

सविशेषनिर्विशेषाभ्यां स्पष्टास्पष्टब्रह्मलिङ्गकश्रुतिसमन्वयः, साङ्ख्यादि-

मतनिरासः, सृष्ट्यादिप्रक्रिया अविगीता, भूतादिवाक्यविरोधपरिहारश्च ।

(घ) प्रकरणे

वैराग्यम्, परमेश्वरप्रसादः, सगुणब्रह्मोपासनम्, कर्म तत्संन्यास-
स्तत्फलम्, ज्ञानोत्तरमुत्तरपूर्वाद्याः संश्लेषः, विदुषां नित्यसिद्धं निर्वाणम्,
उत्क्रान्त्यादिः, आर्चिरादिमार्गः, गमनं कार्यब्रह्मविषयम्, तेषां जगद्-
व्यापारानधिकारश्च ।

(ङ) प्रकरणे

स्वरूपनिमित्तफलैरध्यासविचारः, संक्षिप्तविस्तृतभेदेनाध्यासलक्षणम्,
परिष्कारश्च ।

पाठ्यग्रन्थाः -

(क) ब्रह्मसूत्रम् - चतुःसूत्रीशाङ्करभाष्यम् ।	३०
(ख) अध्यासभामती ।	१०
(ग) अवशिष्टब्रह्मसूत्रम् - शाङ्करभाष्यानुसार्यर्थसहितम् ।	६०

सहायकग्रन्थाः -

- (क) भामत्याः कल्पतरुटीका ।
- (ख) सिद्धान्तविन्दुः ।
- (ग) वेदान्तसारस्य बदरीनाथशुक्लकृता हिन्दीटीका ।

शिक्षणविधिः -

- १ - ग्रन्थोत्थितबीजप्रदर्शनम् ।
- २ - प्रतिपाद्यस्य विषयवस्तुनः संक्षेपेण बोधाधानम् ।
- ३ - पद-वाक्य-प्रघट्टकैर्विवक्षितानामर्थानां विस्तृतीकरणम् ।
- ४ - पूर्वोत्तरपक्षयोः पार्थक्ये स्व स्वरूपत्वपर्यवसाने च युक्तिप्रदर्शनम्,
ग्रन्थस्य सिद्धान्तोन्मुखत्वबोधनञ्च ।
- ५ - संक्षेपविस्तरविधिना शिक्षितविषयपरीक्षणम् ।
- ६ - लेखनकलायां कौशलाधानाय लघूत्तरापेक्षिणां गुरुत्तरापेक्षिणाञ्च
प्रश्नानामुत्तरलेखनस्याभ्यासवर्धनम् ।
- ७ - प्रकरणस्य परिच्छेदादेर्वा पूर्वापरग्रन्थसङ्गत्यभिधानम् ।
- ८ - सद्य उत्तरापेक्षिप्रश्नमाध्यमेन बोधपरीक्षणम् ।
- ९ - अपेक्षितपट्ट-चित्राद्युपकरणमाध्यमेनापि विषयबोधाधानम् ।
- १० - अधीतविषयाणामुपयोगित्वप्रदर्शनादिकञ्चेति ।

धर्मशास्त्रम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

यावत्सांसारिकैः पुरुषैः पुरुषार्थचतुष्टयोपलब्धये पालनीयसंरक्षणीय-
संवर्धनीयानामाचारव्यवहारप्रायश्चित्तविभागप्रतिपादितानां वैदिकधर्मशास्त्रीय-
विधिनिषेधादीनां सम्यग्ज्ञानार्जनाय धर्मशास्त्रविहिताचारपरिपालनाय विभिन्न-
निर्णयात्मकविषयावबोधनाय च स्नातकस्तरीयस्य धर्मशास्त्रस्याध्ययनम् ।

तृतीयं पत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

प्रकरणविभाजनम्-

(क) आधानसंस्कारादिः	२०
(ख) चूडाकरणसंस्कारादिः	२०
(ग) नवान्नप्राशनादिः	१०
(घ) सामयाचारिकधर्मः	३०
(ङ) गृहमेधीयव्रतादिः	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम्-

(क) प्रकरणे

कुशकण्डिका, आवसथ्याधानम्, मधुपर्कः, पाकयज्ञाः, विवाहः,
अन्नप्राशनञ्च ।

(ख) प्रकरणे

चूडाकरणम्, उपनयनादिसमावर्तनान्तसंस्काराः, स्नातकव्रतम्, पञ्च-
महायज्ञाः, उपाकर्म, उत्सर्गः, लाङ्गलयोजनम्, श्रावणीकर्म, इन्द्रयज्ञः,
पृषातकाकर्म, सीतायज्ञश्च ।

(ग) प्रकरणे

नवान्नप्राशनम्, आग्रहायणी, अष्टका, शालाकर्म, मणिकावधानम्,
शिरारोगभेषजम्, दासवश्यकर्म, शूलगवः, गोयज्ञः, वृषोत्सर्गः, प्रेतोदककर्म,
आशौचनिर्णयः, अवकीर्णप्रायश्चित्तम्, सभाप्रवेशनम्, रथारोहणम्,
हस्त्यारोहणञ्च ।

(घ) प्रकरणे

सामयाचारिकधर्मव्याख्यानेऽध्यापकनियमनिरूपणान्तः ।

(ङ) प्रकरणे

गृहमेधिव्रताच्छेषधर्मसंप्रदायोपदेशान्तः ।

पाठ्यग्रन्थौ -

(क) हरिहरभाष्यसहितं पारस्करगृह्यसूत्रम् ।

५०

(ख) आपस्तम्बधर्मसूत्रम् ।

५०

चतुर्थं पत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

प्रकरणविभाजनम् -

(क) आशौचनिर्णयः

२०

(ख) मरणाशौचादिनिर्णयः

२०

(ग) धर्मप्रमाणविवेचनादिः

२०

(घ) समावर्तनसंस्कारादिः

२०

(ङ) धर्ममीमांसा

२०

पाठ्यवस्तुविवरणम्-

(क) प्रकरणे

आशौचसंबन्धिपरिभाषिकार्थनिरूपणम्, आशौचरहस्यम्, जन्माशौच-
निरूपणञ्च ।

(ख) प्रकरणे

मरणाशौचम्, आशौचोत्पादकदोषः, आशौचसङ्करः, अतिक्रान्ताशौचम्,
विदेशमरणादिनिमित्तकाशौचम्, आशौचोत्पत्तिप्रतिबन्धितस्थानञ्च ।

(ग) प्रकरणे

धर्मप्रमाणविवेचनम्, विनायकपूजनम्, स्वस्तिवाचनम्, संस्कारोद्देश्यम्,
रजोदर्शनविचारः, गर्भाधानाद्युपनयनान्तसंस्कारनिरूपणम्, ब्रह्मचारिधर्म-
निरूपणम्, आश्रमविकल्पसमुच्चयनिरूपणञ्च ।

(घ) प्रकरणे

समावर्तनसंस्कारः, स्नातकधर्मः, विवाहः, गृहस्थधर्मः, स्त्रीधर्मः,

वर्णजातिविवेकः, वर्णाश्रमधर्मश्च ।

(ङ) प्रकरणे

यागादिधर्ममीमांसा, वेदस्वरूपम्, विधेर्भेदः, अङ्गत्वबोधकप्रमाणानि, कर्मभेदः, प्रतिपत्तिकर्म, यागहोमविचारः, वेदार्थप्रामाण्यविचारः, भावना-
निरूपणम्, नामधेयादिकमबोधकप्रमाणान्तनिरूपणम् ।

पाठ्यग्रन्थाः -

(क) आशौचपञ्जिका ।	४०
(ख) संस्कारमयूखः (नीलकण्ठभट्टकृतः) ।	४०
(ग) मीमांसापरिभाषा ।	२०

सहायकग्रन्थः -

(क) मीमांसापदार्थविज्ञानम् ।

शिक्षणविधिः -

प्रथमं सरलया भाषया पाठ्यविषयस्य भावार्थबोधापनम् । तदनन्तरं
पाठ्यविषयगतशब्दार्थबोधापनम् । अनुबन्धचतुष्टयावबोधनपूर्वकं प्रश्नोत्तर-
लेखनाभ्यासादिभिर्विषयावबोधनम् ।

सर्वदर्शनम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

- १ - नास्तिकास्तिकादिदर्शनानां भेदज्ञानपूर्वकं स्वरूपविवेचन-सामर्थ्योत्पादनम्,
- २ - प्राच्यदर्शनानां प्रौढज्ञानोत्पादनाय पूर्वविषयकरूपेण प्राच्यदर्शन-ग्रन्थस्य विषयाणामाधारभूतज्ञानोत्पादनम्,
- ३ - परतर्कखण्डनसामर्थ्योत्पादनम्,
- ४ - आत्मसंयमादिनैतिकगुणसम्पादनसामर्थ्योत्पादनम्,
- ५ - पूर्वपक्षरूपेण देहात्मवादस्योत्तरपक्षरूपेण विभिन्नदर्शनानुसारमात्मस्वरूपज्ञानक्षमतोत्पादनम्,
- ६ - आचारविचारोभयगतज्ञानक्षमतोत्पादनम् ।
- ७ - सर्वेषां वेदान्तवाक्यानां साक्षात् परम्परया वा प्रत्यगभिन्नाद्वितीये ब्रह्मणि तात्पर्यमिति प्रतिपादनम् ।
- ८ - वेदान्तानामद्वितीये ब्रह्मणि समन्वये सिद्धे तत्र सम्भावितस्मृतितर्कादिविरोधनिराकरणम् ।
- ९ - चार्वाकादिदर्शनज्ञानोत्पादनम् ।

तृतीयपत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

पाठ्यांशनाम - ब्रह्मविवेचनम् ।

प्रकरणविभाजनम्-

(क) स्पष्टब्रह्मलिङ्गयुक्तवेदान्तवाक्यविचारः	४०
(ख) अस्पष्टब्रह्मलिङ्गयुक्तोपास्य ब्रह्मविषयकवाक्यविचारः	१०
(ग) अस्पष्टब्रह्मलिङ्गयुक्तज्ञेयब्रह्मविषयकवाक्यविचारः	१५
(घ) प्रधानविषयत्वेन सन्दिह्यमानानामव्यक्तानादिपदानां चिन्तनम्	१०
(ङ) अद्वये ब्रह्मणि स्मृतितर्कादिविरोधपरिहारः	
सांख्यादिमतानां दृष्टत्वञ्च	२५

पाठ्यवस्तुविवरणम्-

(क) प्रकरणे

अध्यासस्वरूपम्, ब्रह्मजिज्ञासा, ब्रह्मलक्षणम्, ब्रह्मणः शास्त्रयोनित्वम्,

ब्रह्मणो विधिशेषत्वनिरासः, प्रकृतेर्जगत्कारणत्ववादखण्डनम्, आनन्दमयस्य ब्रह्मत्वविचारः, अन्तरादित्ये रन्तराक्षिणि च पुरुषो दृश्यते तस्य ब्रह्मत्व-प्रतिपादनम्, आकाशस्य ब्रह्मत्वप्रतिपादनम्, प्राणस्य ब्रह्मत्वप्रतिपादनम्, ज्योतिषो ब्रह्मत्वम् प्रतर्दनाधिकरणम् ।

(ख) प्रकरणे

सर्वं खल्विदमित्यत्र ब्रह्मण-उपास्यत्वमिति प्रतिपादनम् अतुर्ब्रह्मत्व-प्रतिपादनम्, गुहां प्रविष्टावित्यत्र जीवपरमात्मानौ ग्राह्याविति-प्रतिपादनम्, अन्तर्याम्यधिकरणम्, अदृश्याधिकरणम्, वैश्वानराधिकरणम् ।

(ग) प्रकरणे

द्युभ्वादयधिकरणम्, भूमाधिकरणम्, अक्षराधिकरणम्, ईक्षति-कर्माधिकरणम्, दहराधिकरणम्, अनुकृत्यधिकरणम्, प्रमिताधिकरणम्, देवता-धिकरणम्, अपशुद्राधिकरणम्, कम्पताधिकरणम्, ज्योतिरधिकरणम्, अर्थान्तर-त्वादिकदेशाधिकरणम्, सुषुप्त्युत्क्रान्त्यधिकरणम् ।

(घ) प्रकरणे

आनुमानिकाधिकरणम्, चमसाधिकरणम्, साङ्ख्योपसंग्रहाधिकरणम्, कारणत्वाधिकरणम्, बालाक्यधिकरणम्, वाक्याधिकरणम्, प्रकृत्याधिकरणम् ।

(ङ) प्रकरणे

स्मृत्यधिकरणम्, योगप्रयुक्त्यधिकरणम्, विलक्षणाधिकरणम्, इतरव्य-पदेशाधिकरणम्, उपसंहारदर्शनाधिकरणम्, कृत्स्नप्रसक्त्यधिकरणम् । सर्वोपेता-धिकरणम्, प्रयोजनवत्त्वाधिकरणम्, वैषम्यनैर्घृण्याधिकरणम्, सर्वधर्मोपपत्त्य-धिकरणम्, रचनानुपत्त्यधिकरणम्, महद्दीर्घाधिकरणम्, एकस्मिन्नसंभवाधिकरणम्, पत्यधिकरणम्, उत्पत्त्यसंभवाधिकरणम् ।

पाठ्यग्रन्थः -

१. शाङ्करभाष्यमादितस्तर्कपदान्तम्

(आदितो द्वितीयाध्यायद्वितीयपादान्तम्)

सहायकग्रन्थौ -

१. ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्ये रत्नप्रभाटीका तर्कपादान्ता ।

२. अद्वैतचूडामणिः - प्रा. चूडानाथ भट्टरायः ।

सन्दर्भग्रन्थः -

शाङ्करभाष्यस्य भामती टीका तर्कपादान्ता परिमलकल्पतरुयुता ।

चतुर्थपत्रम्

पूर्णाङ्काः - १००

पाठ्यांशनाम - चार्वाकादिदर्शनविवेचनम्

प्रकरणविभाजनम्-

(क) चार्वाकबौद्धजैनदर्शनविवेचनम्	२०
(ख) रामानुजनकुलीशपाशुपतशैवदर्शनविवेचनम्	२०
(ग) धर्ममीमांसाप्रकरणम्	२०
(घ) विज्ञप्तिमात्रतासिद्धिप्रकरणम्	२०
(ङ) बौद्धसंमतप्रत्यक्षलक्षणप्रकरणम्	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम्-

(क) प्रकरणे

चार्वाकसंमततत्त्वमीमांसा देह एवात्मेति मतम्, पुरुषार्थः क इति विवेचनम्, प्रत्यक्षमेव प्रमाणमिति विवेचनम्, व्याप्तिज्ञानाद्यसंभवादनुमानादेरप्रामाण्यप्रतिपादनम् । उपाधिद्वैविध्यम्, अदृष्टं न कारणमिति प्रतिपादनम्, चार्वाकाणामाक्षेपाः, चार्वाकमतखण्डनम्, व्याप्तेः संभवत्वप्रतिपादनम्, अनुमानस्य प्रामाण्यम्, बौद्धानां चत्वारो भेदाः क्षणिकत्वसाधनञ्च, सामान्यखण्डनम्, आलयविज्ञानं प्रवृत्तिविज्ञानञ्च, पञ्चस्कन्धाः दुःखम्, समुदायो, निरोधो, मार्गश्च, षड्धातवस्तेषां कर्माणि च बौद्धमतसंग्रहः, क्षणिकत्वखण्डनम्, अर्थक्रियाकारित्वरूपसत्त्वखण्डनम् सत्त्वरूपञ्च, अहत्स्वरूपं तत्साधनञ्च, ईश्वरसाधकानुमानखण्डनम्, रत्नत्रयम्, तत्त्वद्वयम्, पञ्चतत्त्वानि सप्ततत्त्वानि च सप्तभङ्गिनयस्वरूपम् जैनमतसंक्षेपः ।

(ख) प्रकरणे

अनेकान्तवादखण्डनम्, सप्तभङ्गिनयखण्डनम्, रामानुजसंमताः पदार्थाः, अविद्याखण्डनम्, अज्ञानस्य भावरूपत्वखण्डनम्, तत्त्वमसीत्यनेन नैक्यं प्रतिपाद्यते तत्त्वमसीति वाक्यस्य प्रपञ्चबाधकत्वं नेति प्रतिपादनम्, रामानुजानुसारं तत्त्वमीमांसा, ईश्वरस्य पञ्चमूर्तयः ईश्वरोपासनभेदाः, मुक्तेः स्वरूपम्, भक्तिनिरूपणम्, ब्रह्मलक्षणं तत्र प्रमाणञ्च, शास्त्राणां समन्वयः ।

वैष्णवदर्शनेषु दोषाः, मुक्तानां स्वातन्त्र्यम्, गुरुस्वरूपम्, लाभादयो नवागणाः, वृत्तित्रयम्, दुःखान्तस्य भेदाः, दृक्शक्तेर्भेदाः क्रियाशक्तेर्भेदाः, कार्यस्य भेदाः, विद्या-कलापशुभेदविचारः, ईश्वरस्य कारणत्वम्, योगस्य विधेश्च द्वैविध्यम्, दर्शनान्तराद् विशेषः निरपेक्षस्येश्वरस्य कारणत्वम्, मोक्षः कथं भवतीति-प्रतिपादनञ्च, नकुलीशपाशुपतदर्शनदोषोद्भावनम्, पदार्थत्रयं पादचतुष्टयञ्च, पतिनिरूपणम्, अनुमानेनेश्वरसिद्धिः, देहादिकस्य कार्यत्वम् स्वातन्त्र्योपपत्तिः, ईश्वरस्य सर्वज्ञत्वम्, शिवशब्दार्थः, पशुपदार्थः, पशोर्भेदाः, विद्येश्वराः, पुर्यष्टकम्, सकलद्वैविध्यम्, मन्त्रेशाः, पाशस्य चातुर्विधम् ।

(ग) प्रकरणे

मीमांसान्यायमालाग्रन्थस्य प्रस्तावना, शास्त्रस्य साधारणो विषयः मीमांसाप्रतिपादितविषयाः, धर्मजिज्ञासाया वैधत्वम्, धर्मलक्षणम्, धर्मस्य प्रत्यक्षाद्यगम्यत्वम्, शब्दगम्यत्वं चोदनाप्रामाण्यञ्च, शब्दनित्यत्वम्, वेदवाक्य-प्रामाण्यम्, वेदापौरुषेयत्वम्, अर्थवादानां धर्मे प्रामाण्यविचारः, स्मृतीनां धर्मे प्रामाण्यम्, नामधेयान्न धर्मे प्रामाण्यम् ।

(घ) प्रकरणे

विज्ञानस्य स्थापना, देशकालादिनियममालम्ब्याक्षेपः परिहारश्च, पुद्गलनैरात्म्यवर्णनम्, परमाणुवादखण्डनम्, प्रत्यक्षं कथम् ? स्मृतिः कथम् ? स्वप्नजाग्रद्विषययोर्विभेदः । मनोदण्डस्य सिद्धिः, विज्ञप्तिमात्रतासिद्धिः, त्रिशिकाप्रकरणस्य प्रयोजनम्, विविधोपचाराणां मिथ्यात्वम्, त्रिविधविज्ञान-परिणामः, आलयविज्ञानम्, मनोविज्ञानम्, तृतीयविज्ञानं परिणामः, चैताः क्लेशाः, उपक्लेशाः, विज्ञानोत्पत्तिः कथम्, सर्वं विज्ञप्तिमात्रम्, त्रिविधः स्वभावः, त्रिविधा निःस्वभावता, विमुक्तिकायः, धर्मकायः ।

(ङ) प्रकरणे

न्यायविन्दुप्रकरणस्याभिधेयप्रयोजनम्, सम्यग्ज्ञानस्य स्वरूपम्, सम्यग्ज्ञानादिवाक्यस्य व्याख्या, द्विविधं प्रमाणम्, प्रत्यक्षशब्दव्याख्या, अनुमान-शब्दव्याख्या, प्रत्यक्षलक्षणम्, कल्पनायाः स्वरूपम्, भ्रान्तिस्वरूपम्, प्रत्यक्षस्य प्रकाराः, इन्द्रियप्रत्यक्षम्, मानसप्रत्यक्षम्, स्वसंवेदनप्रत्यक्षम्, योगिप्रत्यक्षम्, प्रत्यक्षस्य विषयः, स्वलक्षणम्, प्रमाणस्य द्विविधो विषयः, स्वलक्षणस्य स्वरूपम्, अनुमानस्य विषयसामान्यलक्षणम्, प्रमाणफलम्, प्रमाणस्वरूपम्, प्रमाणफल-व्यवस्था, व्यवस्थापकविकल्पप्रत्ययः, निर्विकल्पकमेवप्रत्यक्षम् ।

पाठ्यग्रन्थाः -

१. सर्वदर्शनसंग्रहे चार्वाकबौद्धजैनरामानुजनकुलीश-
पाशुपतशैवदर्शनानि ४०
२. जैमिनीयन्यायमालायाः प्रथमोऽध्यायः २०
३. विज्ञप्तिमात्रतासिद्धिः (विंशिका-त्रिंशिका-प्रकरणे) २०
४. न्यायविन्दोः प्रथमः परिच्छेदः २०

सहायकग्रन्थाः -

१. षड्दर्शनसंग्रहः - सम्पादकः श्रीदीर्घराजधिमिरे
२. भारतीय-दर्शन - पं. श्री बलदेव उपाध्याय
३. शाबरभाष्यस्य प्रथमोऽध्यायः
४. चतुः शतकम्
५. तर्कसंग्रहो न्यायबोधिनीयुतः
६. प्रमाणवार्तिके प्रमाणपरिच्छेदः प्रत्यक्षपरिच्छेदश्च
७. दर्शनसमुच्चयः - प्रा. चूडानाथभट्टरायः
८. दर्शनमृतम् - बुद्धिसागरपराजुलिकृतम्

सन्दर्भग्रन्थाः -

१. षड्दर्शनसमुच्चयः
२. मीमांसापदार्थविज्ञानम् - काशीनाथन्यौपानेविरचितम्
३. अध्वरमीमांसायाः कुतूहलवृत्तेः प्रथमोऽध्यायः
४. शान्तरक्षितकृतस्तत्त्वसंग्रहः कमलशीलपञ्जिकोपेतः
५. सद्धर्मपुण्डरीकम् (नेपालीभाषायामनुदितम्)
६. गौतम-न्यायसूत्रे वात्स्यायनभाष्यं प्रमाणविवेचनान्तम् ।
७. हरिदासीसहितो न्यायकुसुमाञ्जलिः ।
८. मीमांसामयूखः - प्रा. चूडानाथ भट्टरायः ।

शिक्षणविधिः -

- (क) पूर्वज्ञानोपस्थापनेन ध्यानाकर्षणम् ।
- (ख) मुख्यपाठोपस्थापनम् ।
- (ग) ग्रन्थाग्रन्थिविभेदनम् ।
- (घ) पाठ्यांशाशय-प्रतिपादनम् प्रवचनेन, पुस्तकाधारिण प्रतिपद-
व्याख्यानपूर्वकं वाक्यार्थ-प्रतिपादनेन ।
- (ङ) प्रश्नोत्तररूपेण पुनरावृत्तिर्बोधपरीक्षा च ।
- (च) गृहकार्यप्रदानेन लेखाभ्याससम्पादनम् ।

तन्त्रम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

१. पाशुपतसिद्धान्तबोधः
२. सिद्धान्तशैवमतप्रवेशः
३. सांख्यसिद्धान्तविवेकः
४. पातञ्जलयोगसिद्धान्तप्रबोधः
५. शिवयोगबोधः
६. वज्रयानसम्मतयोगतन्त्रप्रकाशः
७. त्रिविधोपायप्रकाशः
८. तन्त्रसिद्धान्तप्रवेशः
९. अध्वषट्कस्फारः
१०. नैपालकशैवशाक्तबौद्धतन्त्रपरम्पराबोधः

तृतीयपत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

पाठ्यांशनाम - सिद्धान्तशैवसमयः ।

प्रकरणविभाजनम् -

(क) प्रमाणपरीक्षा	२०
(ख) पतिपदार्थपरीक्षा	२०
(ग) पशुपदार्थपरीक्षा	२०
(घ) पाशपदार्थपरीक्षा	२०
(ङ) मुक्तितत्त्वपरीक्षा	२०

क) प्रकरणे

आत्मचिच्छक्तिः प्रमाणम्, प्रमाणानि- प्रत्यक्षमनुमानं शब्दश्च, प्रमाणा-
न्तरान्तर्भावः, हेत्वाभासाः, दृष्टान्ताभासाः, निग्रहस्थानानि, वेदागमयोः
प्रामाण्यम्, पदवाक्यविवेके स्फोटवादः, प्रमाणम्, प्रमा, प्रामाण्यं स्वतः परतो
वा ।

ख) प्रकरणे

पदार्थत्रैविध्यम् - पतिः, पशुः, पाशश्च, पतिपदार्थः, पतेस्त्रैविध्यम्,
शक्त उद्युक्तः प्रवृत्तश्च शक्तिः, शिवशरीरम्, ईश्वरः - जगत उपादानम्

निमित्तञ्च, शिवस्य स्वप्रकाशता, अप्रमेयता, आगमादिप्रमाणगम्यता च'।

ग) प्रकरणे

पशुस्वरूपम्, मलावृत आत्मा, कर्ता भोक्ता ज्ञाता च, पशोश्चिद्रूपता नित्यता च, बुद्धयधीनज्ञातृत्वनिरासः, देहेन्द्रियप्राणमनसा मात्मत्वासम्भवः, पशूनामानन्त्यं निराकारता च, जैनबौद्धादिमतनिरासः ।

घ) प्रकरणे

पाशस्वरूपम्, पाशस्य पाञ्चविध्यम्, मलः, कर्म, माया, बिन्दुः, तिरोधायिका शक्तिः, शक्तेः पाशता, कलादितत्त्वोपपत्तिः, शब्दवृत्तयः, - परा, पश्यन्ती, मध्यमा, वैखरी ।

ङ) प्रकरणे

मुक्तितत्त्वपरीक्षा, शिवानन्दाभिव्यक्तिर्मुक्तिः, गुरुः, दीक्षास्वरूपम्, समयिदीक्षा, विशेषदीक्षा, निर्वाणदीक्षा, अध्वशुद्धिः, जीवन्मुक्तिः, परममुक्तिः ।

पाठ्यग्रन्थः -

श्रीशिवाग्रयोगीन्द्रज्ञानशिवाचार्यविरचिता शैवपरिभाषा ।

सहायकग्रन्थाः -

१. अष्टप्रकरणम्
२. पौष्करागमः
३. रौरवागमः
४. ईशानशिवगुरुदेवपद्धतिः ।

चतुर्थं पत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

पाठ्यांशनामः - काश्मीरकशैवसमयः

प्रकरणविभाजनम् -

(क) शाम्भवोपायः	२०
(ख) शाक्तोपायः	१०
(ग) आणवोपायः	२०
(घ) विज्ञानभेदोऽनुपायश्च	१०
(ङ) त्रिविधोपायपरामर्शः	२०
(च) नैपालकसपर्यापरम्परा	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

(क) प्रकरणे

चिच्छक्तिः, मातृकापदार्थः, भैरवपदार्थः, जाग्रत्स्वप्नस्सौषुप्तम्, योगभूमिका, आत्मज्ञानम्, समाधिसुखम्, शक्तिसन्धानम्, विश्वसंघट्टः, शुद्धविद्योदयः, मन्त्रवीर्यम् ।

ख) प्रकरणे

मन्त्रतत्त्वम्, मन्त्ररहस्यम्, साधकस्वरूपम्, चित्तविकासः, शिवावस्था, गुरुतत्त्वम्, मातृकाचक्रसम्बोधः, यागः, विश्वसंहारः ।

ग) प्रकरणे

चित्तम्, बन्धः, माया, कलासंहारो ध्यानम्, आणवसमाधिः, आणवयोगः, मोहजयः, सहजविद्याजयः, संसारनाट्यम्, रङ्गः, सत्त्वसिद्धिः, स्वतन्त्रभावः, समदर्शनम्, शिवतुल्यता, व्रतं दानं जपश्च, भेदतिरस्कारः, शक्तिप्रचयः, केवलीभावः, प्राणसम्बन्धः ।

घ) प्रकरणे

पौरुषं बौद्धज्याज्ञानम्, शास्त्रारम्भहेतुः, स्वभावः परमोपादेयः, प्रकाशपरमार्थता, स्वातन्त्र्यम्, शक्तयः, समावेशः, अनुपायः- अक्रम उपायः ।

ङ) प्रकरणे

शाम्भवोपायः, चित्तप्रलयलक्षणो भैरवसमावेशः, विम्बप्रतिविम्बयोगः, वाग्विजृम्भा, परामर्शषट्कम्, शाक्तोपायः, चित्तसम्बोधः, तर्को योगाङ्गमुत्तमम्, अभ्यासः, यागजपव्रतादीनां सैविद्विकासपर्यवसायिता, कालीतत्त्वम्, त्रयोदशकाल्यः, आणवोपायः, चित्तविश्रान्तिः, उच्चारः, प्राणोदयः, आनन्दभूमयः वर्णरहस्यम् ।

च) प्रकरणे

अष्टाविंशत्यागमाः चतुष्षष्टितन्त्राणि, शैवसिद्धान्तः, काश्मीरका-द्वैतवादिनः, आचार्यः सद्योज्योतिः, शाक्तागमाः, सिद्धामतम्, मालिनीमतम्, कुब्जिकामतम्, कालिकाकुलम्, नेपाले कुब्जिकापरम्परा कालीपरम्परा च नेपाले श्रीकुल-परम्परा, नेपालकपशुपतिचर्या, त्रिकसमयः-क्रमस्पन्दप्रत्यभिज्ञादर्शनानि, प्रमुखाचार्याः - सोमानन्दः, उत्पलदेवः, अभिनवगुप्तः, क्षेमराजश्च ।

पाठ्यग्रन्थौ -

१. शिवसूत्रम् - विमर्शिनीयुतम् ।
 २. श्रीतन्त्रसारः - १-५ आह्निकानि ।
- इप्रकरणस्य कृते सम्बद्धग्रन्थेभ्य आचार्येणैव पाठ्यसामग्री व्यवस्थाप्या ।

सहायकग्रन्थाः -

१. स्पन्दकारिका सन्दोहनिर्णययुता ।
२. कुब्जिकामतम् ।
३. मालिनीविजयोत्तरतन्त्रम् ।

शिक्षणविधिः -

१. प्रतिपाद्यस्य विषयवस्तुनः संक्षेपेण बोधोद्भावनम् ।
२. लेखनकलायां कौशलाधानाय लघूत्तरापेक्षिणां गुरुत्तरापेक्षिणाञ्च प्रश्नानामुत्तरलेखनेस्याभ्यासवर्द्धनम् ।
- ३- विषयावबोधनाय प्रश्नोत्तरविधेः प्रवचनविधेश्चोपयोगः कार्यः ।

बौद्धदर्शनम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम् -

१. महायाने व्युत्पत्तिज्ञानम्,
२. योगाचारमतज्ञानम्,
३. शून्यस्वरूपज्ञानम्,
४. बौद्धन्याये प्रवेशपूर्वकं धर्मकीर्त्यादिविरचितविशिष्ट-
सिद्धान्तस्वरूपज्ञानम्
५. पारमिताज्ञानम्
६. प्रमाणस्वरूपज्ञानम्
७. प्रत्यक्षानुमानयोर्विज्ञानम्
८. महायाने सौत्रान्तिकवैभाषिकादिमतानां परस्परभेदज्ञानम्
९. तीर्थिकमतनिरासः कुत इति सप्रमाणं विशिष्टज्ञानम्
१०. आचार्याध्ययने समर्थव्यक्तित्वनिर्माणञ्च ।

तृतीयं पत्रम्

पूर्णाङ्कः - १००

पाठ्यांशनाम - माध्यमिकदर्शने शान्तिदेवदिङ्नागदर्शनम् ।

प्रकरणविभाजनम् -

क) क्षान्तिपारमिता	२०
ख) वीर्यपारमिता	२०
ग) ध्यानपारमिता	२०
घ) प्रज्ञापारमिता	२०
ङ) प्रज्ञापारमितापिण्डार्थं स्वरूपम्	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

क) प्रकरणे

शान्तिदेवपरिचयः, दुःखाधिवासनाक्षान्तिः, परोपकारमर्षणक्षान्तिः,
धर्मनिध्यानक्षान्तिः क्षान्तिपारमितायाः स्वरूपम् ।

ख) प्रकरणे

वीर्यस्वरूपम्, बोधिप्राप्तिः, छन्दबलम्, स्थामबलम्, रतिबलम्,
मृत्तिबलम्, तात्पर्यबलम्, आत्मविधेयताबलम् ।

ग) प्रकरणे

ध्यानस्वरूपम्, साधुजनसमाचारशिक्षा, बालसङ्गतिदुःखहेतुः, परिवारेऽनासक्तिः, चित्तविवेकः, स्त्रीकलेवरेऽनभिष्वङ्गः विवेकभूमिषु बोधिचित्तभावना ।

घ) प्रकरणे

प्रज्ञापारमितास्वरूपम्, सत्यद्वयव्यवस्था, बुद्धपूजायाः फलम्, आगम-प्रामाण्यम्, शून्यताया निर्वाणहेतुत्वम्, आत्मनिषेधः ।

ङ) प्रकरणे

प्रज्ञापारमिता, चित्तम्, चक्षुर्विज्ञानम्, श्रोत्रघ्राण-जिह्वामनोविज्ञानम्, चैतसिकाः, वेदना, संज्ञा, संस्कारश्च, निर्वाणम्, क्षणिकवादः, विज्ञानवादः, आलयविज्ञानम् ।

पाठ्यग्रन्थौ

१. बोधिचर्यावतारः शान्तिदेवविरचितः (सम्बद्धांशः)
२. प्रज्ञापारमितापिण्डार्थसंग्रहः (सम्बद्धांशः) दिङ्नागविरचितः

सहायकग्रन्थाः -

१. बौद्धधर्मदर्शन १९ औं अध्यायः - आचार्यनरेन्द्रदेवः
२. आउटलाइन ऑफ महायानबुद्धिज्म - सुजुकी ।
३. महायान का उद्गम और विकास
(बौद्धधर्म के विकास का इतिहास) - गोविन्दचन्द्र पाण्डेय

चतुर्थपत्रम्**पूर्णाङ्कः - १००****पाठ्यांशानाम् - प्रमाणशास्त्रम्****प्रकरण-विभाजनम् -**

(क) प्रमाणलक्षणम्	२०
(ख) अज्ञातार्थप्रकाशकं ज्ञानं	२०
(ग) ईश्वरसाधनदूषणम्	२०
(घ) भगवान् प्रमाणम्	२०
(ङ) चार्वाकादिमतनिरासः	२०

पाठ्यवस्तुविवरणम् -

क) प्रकरणे

अनुबन्धचतुष्टयम्, प्रमाणलक्षणम्, अविसंवादिज्ञानं प्रमाणम्, शाब्देऽपि प्रमाणम्, मीमांसकमतखण्डनम्, शास्त्रप्रणयनफलम् ।

ख) प्रकरणे

सामान्यज्ञानेऽप्रामाण्यम्, भगवति प्रामाण्यम्, ईश्वरादौ अप्रामाण्यम्, नित्येऽनित्येऽपि अप्रामाण्यम् ।

ग) प्रकरणे

ईश्वरसाधनदूषणम्, नैयायिकमतखण्डनम्, योगादिमतनिरासः, ईश्वरबाधकप्रमाणम् ।

घ) प्रकरणे

भगवान् प्रमाणम्, ज्ञानवत्वात्, हेयोपादेयत्वात्, कारुणिकत्वात्, शास्तृत्वात्, सुगतत्वात्, तापित्वात्, संवादकत्वात् ।

ङ) प्रकरणे

चार्वाकादिमतनिरासः, परलोकसिद्धिः, आर्यसत्यनिरूपणम्, प्रत्येकबुद्धादिभ्यो बुद्धस्य वैशिष्ट्यम्, पुनर्जन्मसिद्धिः, कर्मसिद्धिः, नैरात्म्यदृष्टिः ।

पाठ्यग्रन्थः -

१. प्रमाणवार्तिकम्,

प्रमाणपरिच्छेदमात्रम्-धर्मकीर्तिविरचितम् मनोरथनन्दिसहितम् ।

सहायकग्रन्थौ -

१. बौद्धन्यायः श्चेरवात्स्की (प्रमाणपरिच्छेद)

२. बौद्धधर्मदर्शन - आचार्य नरेन्द्र देव (बौद्धन्याय)

शिक्षणविधिः -

१. प्रतिपाद्यस्य विषयवस्तुनः संक्षेपेण बोधोद्भावनम् ।

२. लेखनकलायां कौशलाधानाय लघूत्तरापेक्षणां गुरुत्तरापेक्षणाञ्च प्रश्नानामुत्तरापेक्षणाञ्च प्रश्नानामुत्तरलेखनस्याभ्यासबर्द्धनम् ।

३- विषयावबोधनाय प्रश्नोत्तरविधेः प्रवचनविधेश्चोपयोगः कार्यः ।

‘ख’ नेपाली

स्तरगत विषय-शिक्षणको उद्देश्य

यो पाठ्यांश पढेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयमा सक्षम हुनेछन्-

१. पूर्वीय-समालोचनाका प्रमुख मान्यता तथा सिद्धान्तको परिचय दिन,
२. पश्चिमी-समालोचनाका प्रणाली र वादहरूको जानकारी दिन,
३. नेपाली समालोचनाको प्रारम्भ, विकास-क्रम र प्रवृत्तिहरूका विभिन्न पक्षहरूको वर्णन गर्न,
४. प्रमुख नेपाली समालोचक तथा तिनका विशेषताहरू पहिल्याई वयान गर्न ।

तृतीय पत्र

पूर्णाङ्क - १००.

प्रकरण-विभाजन

(क) काव्यपरिचय, शब्दशक्ति तथा अलङ्कार, रीति र वक्रोक्तिसिद्धान्त	२०
(ख) रस, ध्वनि र औचित्यसिद्धान्त	२०
(ग) पाश्चात्य समालोचनाका केही प्रणाली	२०
(घ) पाश्चात्य समालोचनाका केही वाद	२०
(ङ) नेपाली समालोचना	२०

पाठ्यवस्तु-विवरण

(क) प्रकरण

अ- काव्यपरिचय

- १) काव्यको परिभाषा र वर्गीकरण
- २) काव्यको हेतु र प्रयोजन
- ३) काव्यगुण
- ४) काव्यदोष

आ- शब्दशक्ति

- १) अभिधाको सामान्यपरिचय

- २) लक्षणाको परिचय, प्रमुख भेद र लक्षणाको उपयोगिता
- ३) व्यञ्जनाको परिचय र यसको प्रयोजन

इ- अलङ्कारसिद्धान्त

- १) अलङ्कारसिद्धान्तको परिचय र विकासक्रम
- २) अलङ्कारको परिभाषा र वर्गीकरण
- ३) काव्यमा अलङ्कारको स्थान

ई- रीतिसिद्धान्त

- १) रीतिसिद्धान्तको परिचय
- २) रीतिको परिभाषा र प्रमुख भेद

उ- वक्रोक्तिसिद्धान्त

- १) वक्रोक्तिसिद्धान्तको परिचय
- २) वक्रोक्तिको परिभाषा र वर्गीकरण
- ३) काव्यमा वक्रोक्तिको महत्त्व ।

(ख) प्रकरण

अ- रससिद्धान्त

- १) रससिद्धान्तको परिचय
- २) रसको परिभाषा र वर्गीकरण
- ३) रससामग्री (विभाव, (आलम्बन, उद्दीपन) अनुभाव व्यभिचारीभाव र स्थायीभावको परिचय)
- ४) प्रमुखरस - शृङ्गार, हास्य, करुण, वीर, रौद्र, भयानक, वीभत्स, अद्भूत र शान्तका लक्षण र उदाहरण
- ५) काव्यमा रसको स्थान
- ६) रसको मनोवैज्ञानिक-व्याख्या
- ७) रसनिष्पत्तिका प्रमुखमान्यता
- ८) साधारणीकरण

आ- ध्वनिसिद्धान्त

- १) ध्वनिसिद्धान्तको परिचय
- २) ध्वनिको परिभाषा र यसका प्रमुखभेदहरू
- ३) काव्यमा ध्वनिको स्थान

इ- औचित्यसिद्धान्त

- १) औचित्यसिद्धान्तको परिचय

२) साहित्यमा औचित्यको स्थान

(ग) प्रकरण

पाश्चात्यसमालोचनाका प्रमुखप्रणाली

- १) नीतिपरकसमालोचना (प्रारम्भ, विकासक्रम र प्रमुखमान्यता-मात्र)
- २) समाजपरकसमालोचना (प्रयोग, विकासक्रम तथा प्रमुखधारा र मान्यता)
- ३) मनोविज्ञानपरक समालोचना (पृष्ठभूमि, विकासक्रम तथा फ्रायड एडलर र युङ्गका साहित्यसम्बन्धी मान्यता)
- ४) रूपपरकसमालोचना (विकासक्रम र यसका मान्यता)
- ५) भाषिक-शैलीपरकसमालोचना (विकासक्रम र यसका मान्यता)

(घ) प्रकरण

केही वादहरू -

- (१) परिष्कारवाद
- (२) स्वच्छन्दतावाद
- (३) प्रकृतवाद
- (४) अतियथार्थवाद
- (५) अस्तित्ववाद
- (६) विसंगतिवाद
- (७) प्रतीकवाद
- (८) प्रगतिवाद

(ङ) प्रकरण

- (१) नेपाली समालोचनाको विकास-क्रम
- (२) निम्नलिखित समालोचक र तिनका प्रवृत्तिहरू

मोतीराम भट्ट,	सूर्यविक्रम ज्ञवाली,
रामकृष्ण शर्मा,	डा. ईश्वर बराल,
यदुनाथ खनाल,	डा. तारानाथ शर्मा,
कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान,	डा. वासुदेव त्रिपाठी

सहायकग्रन्थहरू -

१. साहित्य-प्रदीप - सोमनाथ सिग्देल, काठमाडौं

२. पूर्वीयसाहित्यसिद्धान्त - केशवप्रसाद उपाध्याय,
पाठ्यक्रम विकास-केन्द्र, त्रि. वि. काठमाडौं ।
३. भारतीय-काव्य-शास्त्र के प्रतिनिधिसिद्धान्त
- डा. राजवंश सहाय हीरा, चौखम्बा प्रकाशन, वाराणसी ।
४. पूर्वीयसमालोचना-सिद्धान्त - डा. हेमाङ्गराज अधिकारी,
साभा प्रकाशन
५. पाश्चात्यसाहित्यको सैद्धान्तिक-परम्परा (नवीनतम संस्करण)
- डा. वासुदेव त्रिपाठी, साभा प्रकाशन, काठमाडौं ।
६. पाश्चात्य-काव्य-शास्त्र के सिद्धान्त - डा. शान्ति स्वरूप गुप्ता,
अशोक प्रकाशन, दिल्ली ।
७. साभा-समालोचना - कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान,
साभा प्रकाशन, काठमाडौं ।
८. पाश्चात्य-साहित्यका केही प्रमुखवाद - डा. कुमारवहादुर जोशी,
साभा प्रकाशन, काठमाडौं ।

सन्दर्भग्रन्थहरू -

१. काव्यप्रकाश - मम्मट,
आचार्यविश्वेश्वरज्ञान-मण्डल, लिमिटेड, वाराणसी ।
२. पूर्वीय-काव्यसिद्धान्त - प्रा. गोविन्द भट्टराई,
नेपाल रा. प्र. प्र., काठमाडौं ।
३. समालोचनाको सिद्धान्त - यदुनाथ खनाल, साभा प्रकाशन ।
४. फाइव एप्रोचेज अफ लिटरेरी क्रिटिसिजम
- कोलाएर वित्वर स्कट, न्यूयोर्क ।
५. कवि भानुभक्तको जीवन-चरित्र - मोतीराम भट्ट,
साभा प्र., काठमाडौं ।
६. बृहत्समालोचना - शिव प्रधान, गान्तोक प्रकाशन, सिक्किम
७. नेपाली-साहित्यको संक्षिप्त-इतिहास
- दयाराम श्रेष्ठ र मोहन शर्मा, साभा-प्रकाशन, काठमाडौं ।

चतुर्थ पत्र

पूर्णाङ्क :- १००

यो पाठ्यांश पढेर विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयमा सक्षम हुनेछन्-

१. नाट्य-सिद्धान्तको परिचय दिन तथा नेपाली नाटकको विकासक्रमको वर्णन गर्न,

२. प्रमुख-आधुनिक-नेपाली-नाटककारको परिचय दिन र तिनका निर्धारित-नाटकहरूको विवेचना गर्न,
३. प्रमुख-आधुनिक नेपाली एकाङ्कीकारको परिचय दिई तिनका निर्धारित एकाङ्कीहरूको विवेचना गर्न,
४. निबन्ध सिद्धान्त र नेपाली-निबन्धको विकासक्रमको वर्णन गर्न,
५. प्रमुख आधुनिक नेपाली-निबन्धकारको परिचय दिई तिनका निर्धारित निबन्धहरूको विवेचना गर्न ।

प्रकरण-विभाजन -

(क) नाट्यसिद्धान्त विकासक्रम र	
पूर्ववर्ती आधुनिक नाटककारका नाटक	२०
(ख) उत्तरवर्ती आधुनिक नाटककारका नाटक	२०
(ग) प्रमुख एकाङ्कीकार र तिनका एकाङ्की	१०
(घ) निबन्ध-सिद्धान्त, विकासक्रम र	
पूर्ववर्ती आधुनिक निबन्धकारका निबन्धहरू	२०
(ङ) उत्तरवर्ती आधुनिक निबन्धकारका निबन्धहरू	२०

पाठ्यवस्तु-विवरण-

(क) प्रकरण

अ- नाट्यसिद्धान्त

- १) नाटकको सैद्धान्तिक-परिचय र वर्गीकरण
- २) नाट्यतत्त्वहरू

आ- नेपालीनाटकको विकास-क्रम (प्रमुख मोड र प्रवृत्तिहरू)

इ- पूर्ववर्ती-नाटककारका नाटक

- १) निर्धारित-नाटककारको परिचय तथा नाट्यप्रवृत्ति
- २) निर्धारित नाटकको विभिन्न दृष्टिले विवेचना तथा विशिष्ट पंक्तिको व्याख्या-

मुटुको व्यथा

- बालकृष्ण सम

मसान

- गोपालप्रसाद रिमाल

(ख) प्रकरण

- (१) निर्धारित नाटककारको परिचय र नाट्यप्रवृत्ति
 (२) विभिन्न कोणबाट निर्धारित नाटकको विवेचना र विशिष्ट पंक्तिको व्याख्या—
 भोलि के हुन्छ ? — विजय मल्ल
 बाँसुरीमा नअटाएका धुनहरू — बासु शशी

(ग) प्रकरण

- (१) एकाइकीको सैद्धान्तिक परिचय
 (२) नेपाली एकाइकीको विकासक्रम (प्रमुख मोड र प्रवृत्तिहरू)
 (३) निर्धारित एकाइकीकारको परिचय र उनका प्रवृत्तिहरू
 (४) विभिन्न कोणबाट निर्धारित एकाइकीको विवेचना र विशिष्ट पंक्तिहरूको व्याख्या—

बोक्सी	— बालकृष्ण सम
मरुभूमिका लेखक	— हृदयचन्द्र सिंह
युगको शिकार	— गोविन्द मल्ल
सत्ताको खोजमा	— विजय मल्ल

(घ) प्रकरण

अ- निबन्धसिद्धान्त

- १) निबन्धको सैद्धान्तिक परिचय
 २) निबन्ध-प्रकार
 ३) निबन्धका तत्त्व

आ- नेपाली-निबन्धको विकासक्रम (प्रमुख मोड र प्रवृत्तिहरू)

इ- पूर्ववर्ती आधुनिक निबन्धकारका निबन्ध

- १) निर्धारित निबन्धकारको परिचय र प्रवृत्ति
 २) विभिन्न कोणबाट निर्धारित निबन्धको विवेचना र विशिष्ट-पंक्तिको व्याख्या ।

देखेको	— बालकृष्ण सम
कल्पना	— लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा
देशप्रेम	— बद्रीनाथ भट्टराई
तस्वीर	— हृदयचन्द्रसिंह प्रधान

(ड) प्रकरण

- (१) निर्धारित निबन्धकारको परिचय तथा प्रवृत्ति
- (२) विभिन्न कोणबाट निर्धारित निबन्धको विवेचना र विशिष्ट-पंक्तिको व्याख्या—

खै खै	— केशवराज पिंडाली
तारापुञ्ज अन्धाको ब्रेल	— शङ्कर लामिछाने
आइमाई साथी	— श्यामप्रसाद शर्मा
टाउको	— भैरव अर्याल
टाइफिट किरमिर	— कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान

पाठ्यग्रन्थहरू —

१. मुटुको व्यथा — बालकृष्ण सम, साभा प्रकाशन, काठमाण्डौ
२. मसान — गोपालप्रसाद रिमाल, साभा प्रकाशन, काठमाण्डौ
३. भोलि के हुन्छ ? — विजय मल्ल, साभा प्रकाशन, काठमाण्डौ
४. बाँसुरीमा नअटाएका धुनहरू — वासु शशी, ने. रा. प्र. प्र.
५. साभा एकाइकी — चूडामणि बन्धु, साभा प्रकाशन, काठमाण्डौ ।
६. साभा-निबन्ध — भैरव अर्याल, साभा प्र., काठमाण्डौ ।

सहायकग्रन्थहरू —

१. सम र समका कृति — ताना शर्मा, साभा प्र., काठमाण्डौ ।
२. रिमाल व्यक्ति र कृति — केशवप्रसाद उपाध्याय,
साभा प्र., काठमाण्डौ
३. नेपाली निबन्ध-यात्रा — रामलाल अधिकारी, दार्जिलिङ्ग, भारत ।
४. साहित्यपरिचय — डा. हिमांशु थापा,
साभा प्रकाशन, काठमाण्डौ

शिक्षण-विधि

१. विषयशिक्षणमा विशेष गरी व्याख्यानविधि, प्रश्नोत्तरविधि जस्ता विधिहरू अपनाउने ।
२. भाषिक शिल्पविकासका लागि अभ्यासविधिको बढी उपयोग गर्ने ।
३. आवश्यकता अनुसार विषयको प्रकृति हेरी अन्य शिक्षण विधिहरू पनि प्रयोगमा ल्याउने ।

४. हप्ताको अन्तिम दिनको कक्षामा पूर्वाभ्यास गराउने (प्रश्नहरू सोध्ने, लेख्न लगाउने, लेखिएका उत्तरहरू संशोधन गर्ने, गराउने आदि) ।
५. बोध तथा संक्षेपीकरण जस्ता विषयको शिक्षणमा स्तरीय लेख (गोरखापत्रको संपादकीय र शनिवासरीय परिशिष्टाङ्क, मधुपर्क आदिमा प्रकाशित) को पनि उपयोग गर्ने ।
६. प्रश्नयोजना, मूल्याङ्कन आदिका लागि नेपाली शिक्षण तथा परीक्षण निर्देशिकाको उपयोग गर्ने ।

Political Science

Introduction

Political science offers six papers as allied papers which are equivalent to major papers for those students in Mahendra Sanskrit University for the students studying three years Bachelor levels.

These papers are

Paper I - Modern Political Theory

Paper ii - Political thought

Paper iii - Governments and politics of Nepal

Paper iv - International studies : International
Politics and International Law.

Paper v - Comparative Governments

Paper vi - Public Administration

Objectives :

The main objective of Political Science at three years Bachelor levels is to provide the students with an in-depth conceptual analytical systematic and critical knowledge of the areas concerned so that students might be well acquainted with the discipline and able to carry on their advance studies further in the discipline.

Paper III - Government and Politics of Nepal

Course objective :-

This paper aims at acquainting the students with the political ideas, political movements, constitutional development and political prousses as well as the growth and development of political institutions of Nepal.

Government and politics of Nepal

100 Marks

1. Brief historical background of Nepalese government and Politics

(a) Unification of Nepal (b) Rana period

2. Brief history of constitutional development since 1948**3. 1990 Movement for the Restoration of the Multi-Party system and reasons of the failure of the Panchayat policy****4. Constitution of the Kingdom of Nepal, 1990**

(a) Salient Features (b) Fundamental Rights

(c) Directive Principles of state policy

(d) Executive :-

(I) His Majesty : Position, Powers and Functions

(II) Prime-Minister - Position, Powers and Functions

(e) Legislature :-

National Assembly and House of Representatives
- composition, powers and functions.

(f) Judiciary :-

Supreme court - composition, powers and functions

(g) The procedure of the Amendment of the constitution of the kingdom of Nepal, 1990

5. Political Parties -

(a) Brief history of the origin and development

(b) Major political parties - composition and

6. Pressure Groups -

- (a) Functional
- (b) Professional

7. Election Commission and Electoral process

8. Local-self government

- (a) Village development committee
- (b) Municipality
- (c) District development committee

9. Recent trends in Nepalese politics

Text Book

1. An introduction to Nepal – Rishikesh Shah
2. Nepal internal politics and its constitutions – S. K. Chaturbedi
3. Constitutions of the kingdom of Nepal, 1990 (Constitutions of Nepal, 2047)

Reference -

1. Nepal, Growth of a Nation – L. F. Stiller
2. The politics of Nepal 1980-1990 – Rishikesh Shah
3. Related publications of His Majesty is Government or Nepalese politics and government.

Paper IV : International studies : International politics and International Law

Course objective :-

This paper is intended to impart in the students a basic and indepth knowledge of international politics as well as the basic concepts and principles of International Law in an analytical manner.

International Studies :

100 marks

Group A : International politics

50 Marks

1. Introduction to International politics

- (a) Concept, nature and scope
- (b) Traditional (historical) and Modern (postworldwar) Approaches to the study of international politics.

2. Power

- (a) Concept (b) Elements of National power and its limitations

3. Balance of power :-

- (a) Concept
- (b) Characteristics
- (c) Importance, Multipolar, Bi-polar and Unipolar.

4. Disarmament and Arms control, START, NP. T

- (a) Meaning (b) Achievements (c) Problems

5. Foreign policy -

Factors Determining the foreign policy, Determinants.

6. Diplomacy - Recent trends in diplomatic practice

- (a) Meaning (b) Old and new diplomacy

7. International organisation :-

- (a) U. N. and its origin, Importance,
- (b) Security council and General Assembly,
- (c) The role of Secretary General

8. Nonalignment :-

Its origin, importance in present global context, Nature and characteristics.

9. SAARC : Origin and importance in the South Asian Region.

Group B : International Law

50 Marks

1. Introduction to international Law.

- (a) Meaning and scope
- (b) Distinction between International Law and Municipal Law
- (c) Sources of International Law

2. Recognition -

- (a) Meaning and importance
- (b) Theories of Recognition : constitutive and Declarative
- (c) Modes of Recognition : Defacto and Dejure

3. Intervention -

- (a) Meaning (b) Grounds of intervention
- (c) Collective Intervention under U. N. and concept of Domestic Jurisdiction in the present context.

4. Extradition -

- (a) Meaning (b) Bases of Extradition

5. Treaties -

- (a) Meaning (b) Formation
- (c) Interpretation (d) Termination

6. Terrorism -

(a) Meaning (b) Problems is the recent times.

7. International court of justice -

(a) Composition (b) Power (c) Functions

Text Books -

1. Theoretical Aspects of International Politics
(English & Hindi) – Mahendra Kumar
 2. International Law (English & Hindi)
– S. K. Kapoor
- International Law – Prakash Chandra

References –

1. International Relations – Pulmer and Perkins
2. Law of Nations – Brialy
3. U. N. – Publications
4. Politics Among Nations. – Han J. Morgenthau

Economics

Paper III

Marks 100

Course Title – Macroeconomics

This course provides students with the knowledge of the various aspects of macroeconomics.

Contents :

1. Introduction :

20

- a) Nature; scope; importance; types and limitations of macroeconomics.
- b) Basic concepts - variable, parameter, functional relationship, stock and flow, ex post and ex ante
- c) Distinction between Microeconomics and Macroeconomics

2. National Income :

- a) Concepts of National income, Measurement of NI (Product Income and expenditure methods) and Expenditure
- b) The circular flow of income and expenditure.
- c) The importance of NI analysis.

3. The classical theory of Employments :

20

- Say's Law of market, Keynes criticisms of classical theory of employment.

4. Consumption Function :

a) Meaning; Average propensity to consume and Marginal propensity to consume; Keynes' Psychological

Law of consumption-propositions and its implications

- b) Determinants of the consumption function
- c) Importance of consumption function
- d) Measures to raise the propensity to consume

5. The concept of Multiplier and the principle of Acceleration : 20

- a) Investment Multiplier - Assumptions and Leakages
- b) Principle of Acceleration - Assumptions
- c) The Multiplier and Accelerator interaction

6. Investment Function :

- a) Meaning of investment
- b) Types of investment
- c) Determinants of investment
- d) Marginal Efficiency of capital
- e) Liquidity preference theory of rate of interest

7. Simple Keynesian theory of income and employment : 20

- a) Saving and investment equality
- b) The principle of effective demand.
- c) Determination of equilibrium level of income
- d) Keynesian theory of employment
- e) Paradox of thrift

8. Income determination model including money and interest :

- a) Hicks - Hansen (IS-LM) Model
- b) Equilibrium income and interest rate in the product market (IS curve)
- c) Equilibrium income and interest rate in the money market (LM Curve)

d) Interaction of product and money market.

9. Determination of the equilibrium level of price.

- a) Value of money
- b) Quantity theory of money.
 - Cash – transaction approach
 - Cash – balance approach
- c) Inflation - Demand - Pull and cost - push inflation; inflationary gap; stagnation and Unemployment; philips curve.

10. Trade cycle :

- a) Concept
- b) Phases and their features

Textbooks for the course

- 1. Shapiro E., Macroeconomic Analysis,
Galgotia : Publication, New Delhi 1985.
- 2. Jhingan M. L., Macro-economic theory,
Konark publishers pvt. ltd., Delhi, 1986.
- 3. Branson W. H. and Livack J. M.,
Macro-economics, Harper and Row publishing
New York, 1981.
- 4. Paudel, Surbir, Macroeconomics,
Ratna Pustak Bhandar, 2045

References for the course

- 5. Ackhey G., Macro-economic theory and policy,
Macmillan publishing, New York, 1974.

Course Title : Public Finance, Financial system and international trade.

Paper IV

Marks - 100

This course provides the students with the

knowledge of the public finance, financial system and international trade.

Contents : 20

1. Concept of public finance :

- a) Classical and Modern concept and developd
- b) Role of public finance in developing countries
- c) Maximum social advantage theory

2. Public expenditure :

- a) Principles of public expenditure
- b) Cases of growth of public expenditure
- c) Effects of public expenditure on production and distribution

3. Public Revenue :

20

- a) Importance and sources
- b) Tax revenue - principles of taxation (Benefit and Ability to pay theories)
- c) Meaning of impact, shifting and incidence of taxation
- d) Effects of taxation
- e) Non-tax revenue- sources

4. Public Debt :

- [Objectives] ; sources, Burden of internal and External Debt, Redemption of public debt.

5. Fiscal policy

- a) Meaning
- b) Objectives

6. Government Budget :

- a) Components of budget

- b) Budget formulations
- c) Budgetary policy
- d) Deficit financing

7. Background of monetary System 20

- a) Evaluation and significance of money
- b) Monetary standard - monometallism and Bimetallism. Gold standard and paper standard.

8. Commercial Banking

- Principles of commercial banking
- Assets and Liabilities of commercial bank
- Credit creation process

9. Central banking 20

- a) Principle of note-issue
- b) Objectives and Instruments of credit control
- c) Objectives and Methods of monetary policy

10. Non-banking financial institution

- a) Types
- b) Development Banks; Insurance Companies; Finance Companies
- c) Role of Development Banks.

11. Financial Markets :

- a) Money Market - Features of developed money market, Sectors of the money market; Financial institutions in the money market.
- b) Capital market - Features : Financial institutions in the capital market; Role of capital market in developing countries.

12. Theories of international trade : 20

- a) Comparative cost theory

- b) Hecksher – Ohlin's theory
- c) Balance of payment – causes of disequilibriums and Methods of adjustment; Difference between balance of payment and balance of trade
- d) Exchange rate – Concepts of Floating and Fixed exchange rates.
- e) Exchange rate determination – Mint Parity theory; Purchasing power parity theory; Balance of payments theory
- f) Objectives of exchange control.

Textbooks for the Course

- 1. Prest A.R., Public Finance is underdeveloped countries, Vikas publishing house, New Delhi, 1972
- 2. Gupta, S.B., Monetary economics, Institution theory, S. chad and Co., New Delhi, 1994
- 3. Mithani, D. M., Monetary theory Vora and co-publishers private Ltd., Bombay 1970 (First edition)

Reference for the course

- 1. Goode, R., Govt. Finance in Developing Countries, Tata Mc. Graw Hill, New Delhi, 1984
- 2. Singh, S.K., Public Finance in Developed and Developing Countries, S. chad and company Ltd., New Delhi, 1982

हिन्दी

स्तरगत विषय-शिक्षण का उद्देश्य

हिन्दी-विषय लेकर शास्त्री परीक्षा उत्तीर्ण छात्र निम्नलिखित विषय को जानने में समर्थ होंगे -

- १- परिष्कृत हिन्दीभाषा के सम्यक ज्ञान एवं हिन्दी-साहित्य की श्रेष्ठ कृतियों का परिचय प्राप्त करने में ।
- २- मौलिक चिन्तन शक्ति को प्रोत्साहित करने में ।
- ३- हिन्दी साहित्य के इतिहास, हिन्दी पद्य, हिन्दी गद्य तथा हिन्दी रचना आदि के ज्ञान में ।
- ४- हिन्दी निबन्धलेखन तथा भाषाविज्ञान का सामान्य परिचय प्राप्त करने में ।
- ५- हिन्दी और संस्कृत साहित्य के परस्पर सम्बन्ध को ध्यान में रखते हुये संस्कृत साहित्य के सामान्य एवं संक्षिप्त इतिहास जानने में ।

तृतीय पत्र

पूर्णाङ्क - १००

पत्र नाम - हिन्दी पद्य

प्रकरण विभाजन

(क) हिन्दी काव्य	२०
(ख) हिन्दी मुक्तक रचनायें	२०
(ग) छायावादी कवि तथा रचनायें	२०
(घ) ख में निर्धारित रचनाओं में अलङ्कार एवं छन्द निरूपण	२०
(ङ) ग में निर्धारित रचनाओं में अलङ्कार एवं छन्द निरूपण	२०

(क) प्रकरण

प्रबन्धकाव्य पठन पाठन के लिये हिन्दी प्रतिनिधि रचनाओं में से किसी एकका अध्ययन अपेक्षित है ।

१. कुरुक्षेत्र - रामधारी सिंह दिनकर - उदयाचल प्रकाशन
कवि परिचय, कुरुक्षेत्रका प्रबन्ध, काव्यतत्त्व, सर्गों की समीक्षा,

उपादेयता तथा व्याख्यात्मक प्रश्न इसमें समाहित रहेंगे ।

पाठविधि - व्याख्या और समीक्षा द्वारा

(ख) मुक्तक रचनायें -

१- काव्य-पारिजात - सं. विजयेन्द्र स्नातक, नेशनल पब्लिसिंग हाउस दिल्ली ।

इस शीर्षक अन्तर्गत हिन्दी के कुछ प्राचीन तथा नये कवियों की प्रतिनिधि रचनाओंका अध्यापन अपेक्षित है । कवि-परिचय, कविता की समीक्षा, व्याख्या आदि इसमें निर्धारित है साथ ही छायावाद-पूर्व कवियों का अध्यापन एक प्रकरण माना जायगा ।

(ख) प्रकरण में निर्धारित कवि तथा रचनायें -

१- पवन-दूत-अयोध्यासिंह उपाध्याय हरिऔध

२- वनवासिनी सीता-मैथिलीशरण गुप्त

३- दोहा-विहारी लाल

४- उद्धव-व्रज-गमन - रत्नाकर

(ग) छायावादी कवि तथा रचनायें

१- चिन्ता - जयशंकर प्रसाद

२- ताज - सुमित्रानन्द पंत

३- तुलसीदासका उद्बोधन - निराला

४- हैं चिर सहान् - महादेवी वर्मा

(घ) तथा (ङ) ख-ग में निर्धारित - रचनाओं में अलंकार एवं छन्द का निरूपण । काव्य में मुक्तक रचनाओं का महत्त्व आदि ।

चतुर्थ-पत्र

पूर्णाङ्क - १००

पत्र नाम - साहित्य-समीक्षा

(क) पूर्वीय (प्राच्य) काव्य- समीक्षा का इतिहास । २०

इस शीर्षक के अन्तर्गत भरत से लेकर आचार्य जगन्नाथ तक मुख्य काव्य-शास्त्रियों का सामान्य साहित्यपरिचय अध्ययन अपेक्षित है ।

(ख) पाश्चात्यकाव्य समीक्षा - २०

अरस्तु के काव्य शास्त्र के सिद्धान्त, आधुनिक रिचर्ड्स और क्रोचे के सिद्धान्तों की सामान्य जानकारी, शैली-विज्ञान आदि ।

(ग) काव्यपरिभाषा, प्रयोजन तथा शब्दार्थ विवेचन आदि । २०

(घ) रस, दोष, गुण, रीति, आदि ।

२०

(ङ) अलंकारों की परिभाषा, उदाहरण तथा अन्तर (अनुप्रास, उपमा, रूपक, उत्प्रेक्षा, अतिशयोक्ति, विरोधाभास, विभावना, समासोक्ति, विशेषोक्ति तथा काव्यलिंग मात्र)

२०

हिन्दी चतुर्थ-पत्र के लिये निर्धारित पाठ्य-ग्रन्थ :-

१. काव्यांग-विवेचन-भारतीय भवन, पटना ।
२. अलंकार-मुक्तावली-डा. देवेन्द्र नाथ शर्मा ।
३. साहित्यालोचन- डा. श्यामसुन्दर दास ।
४. समीक्षा-शास्त्र - डा. दशरथ ओझा ।
५. काव्यदर्पण - रामदोह मिश्र

पाठ-विधि - कक्षागत व्याख्यान, गृहकार्य, अनुशिक्षण

शिक्षण विधि

इस पाठ्यक्रम अनुसार अध्यापन कराने के लिये भाषा शिक्षण की सामान्य प्रश्नोत्तर विधि, आगमन विधि, निगमन विधि तथा प्रश्नोत्तर विधियों का उपयोग करना अपेक्षित है ।

मैथिली

स्तरगतविषयशिक्षण क उद्देश्य

- १- परिष्कृत मैथिलीभाषाभिव्यक्ति क क्षमताप्रदान करायब ।
- २- मैथिली भाषा में रचित तत्कालीन साहित्यक विभिन्न विधा क भाव, शैली आदिक बोधद्वारा छात्र वर्ग में साहित्यिक समालोचना करवक क्षमता क उद्भावन एवं मौलिक रचना हेतु प्रेरणा प्रदान करायब ।
- ३- छन्द, अलङ्कार एवं काव्याङ्ग क अध्ययन क द्वारा छात्र लोकनि मे काव्यशास्त्रीय क अध्ययन क रुचि जगायब ।
- ४- मिथिलाक्षर मे प्राप्त साहित्यसम्पदा क अध्ययन क हेतु मिथिलाक्षर मे पढवाक लिखवाक क्षमता प्रदान करस्यब ।
- ५- मैथिली भाषा एवं साहित्य मे प्रयुक्त संस्कृत तत्सम एवं तद्भव शब्द क शुद्ध उच्चारण तथा अर्थबोधक हेतु संस्कृतभाषा एवं साहित्य संपरिचय करायब ।
- ६- मैथिली भाषा तथा साहित्यक विकास मे नेपाल क योगदान क विवेचना क संगहि राष्ट्रीय दृष्टिकोण सँनेपाल क मैथिली साहित्यक स्थान क बोध करायब ।
- ७- संस्कृति, सभ्यता तथा नैतिक धारणा क ज्ञान संगहि राष्ट्रीय चेतना क विकास करायब ।

तृतीय पत्र

पूर्णाङ्क - १००

पत्रनाम - इतिहास एवं साहित्यिक-निबन्ध

प्रकरण विभाजन

(क) इतिहास -	६०
(ख) निबन्ध -	२०
(ग) व्याकरण -	२०

(क) प्रकरण

- (क) मैथिली साहित्य क प्राचीन काला एहि मे आदि काल क मैथिलीक अध्ययन
- (ख) मध्यकाल मैथिली साहित्यिक समस्त विधा क अध्ययन करायब

(ग) आधुनिक-काल क मैथिली समस्त गद्य एवं पद्य सभ विधा अध्ययन

(ख) प्रकरण

निबन्ध-शैली अध्ययनसँग निबन्ध-लेख विधा ज्ञान करायब ।

(ग) प्रकरण

मैथिली व्याकरण अध्ययन समास, मुहवरा, कथनी शुद्धाशुद्धि आदि ।

पाठ्यग्रन्थ -

१- मैथिली-साहित्य क-इतिहास - डा. दुर्गानाथ झा 'श्रीश' ।

२- नेपाल क मैथिलीसाहित्यक इतिहास -

प्रो. प्रफुल्लकुमार सिंह "मौन"

३- अभिलेख-गीत माला क भूमिका

- सम्पादक डा. जयकान्त मिश्र

४- निबन्ध-माला - रमानाथ झा ।

५- मैथिली-व्याकरण - युगेश्वर झा

सहायक-ग्रन्थ -

१- मैथिली-साहित्य आदिकाल :- राजेश्वर झा,

कालिका प्रेस आर्यकुमार रोड पटना - ४

२- मैथिली साहित्यक इतिहास :- श्रीकृष्णकान्त मिश्र

३- मिथिलातत्त्वविमर्श :- म. म. परमेश्वर झा

४- परिचय-निचर :- डा. शैलेन्द्र मोहन झा

चतुर्थ पत्र

पूर्णाङ्क :- १००

पत्रनाम - नाट्य साहित्य ।

अंक-विभाजन :-

समालोचनात्मक प्रश्न २०X२ = ४०

व्याख्यात्मक प्रश्न १०X४ = ४०

तिरहुता २०

१- हर गौरी विवाह - नाटक जगज्योतिकृत सम्पादक : डा. रामदेव झा

नाटक क उत्पत्ति एवं नाटककारक परिचय ।

२- नाटक सं लेख चरित्र, समय, चरित्र-चित्रण, व्याख्या आदि ।

३- विजेता-विद्यापति - डा. कांचीनाथ झा "किरण"

- ४- नाटक-उत्पत्ति विषय अध्ययनसंग कथावस्तु क ज्ञान, चरित्र-चित्रण, व्याख्या आदि ।
- ५- मिथिलाक्षर लेखन अध्ययन संग मैथिली भाषा सँ नेपाली भाषा अनुवाद एवं नेपाली भाषा सँ मैथिली प्राचीनमिथिलाक्षर में अनुवाद ।

शिक्षण-विवरण -

- (क) निर्धारित-नाटक एवं एकांकी रचरिता क साहित्यिक एवं ऐतिहासिक परिचय ।
- (ख) नाटक एवं एकांकी क कथानक, चरित्र-चित्रण कथोपकथन, सारांश, व्याख्या तथा समीक्षा ।
- (ग) मैथिली तिरहुता क लेखन विधि सँ विभिन्न भाषा मे अनुवाद करायब

सहायक ग्रन्थ -

- १- मैथिली-साहित्यिक रूपरेखा - डा. वासुकीनाथ झा,
चेतना समिति, पटना ।
- २- मैथिली नाटक क उद्भव उद्भव ओ विकास, डा. लेखनाथ मिश्र
मैथिली अकादमी, पटना
- ३- सपक रहस्य - डा. श्यामसुन्दर दास -
इण्डियन प्रेस इलाहाबाद ।
- ४- मैथिली-नाटक पर संस्कृत क प्रभाव, - डा. जयमन्त मिश्र,
मैथिली अकादमी, पटना ।
- ५- मैथिली-नाटक ओ रंग-मंच, डा. प्रेम शंकर सिंह,
मैथिली अकादमी पटना ।
- ६- मिथिलाक्षर अभ्यास पुस्तक,
अ. भा. मैथिली साहित्यिक परिषद, दरभंगा ।

शिक्षणविधि -

व्याख्या एवं समीक्षाद्वारा विषयबोध करायब । गृहकार्य अनुशिक्षण प्रणाली श्यामपट्ट मे लेखन विधि क प्रयोगात्मक प्रणालीद्वारा अध्ययन करायब संगहि पाठ क विविध विधा सम कए प्रश्न-उत्तर मौखिक एवं लिख रूप मे प्रयोग माध्यमसँ अध्ययन छात्र लोकनि कए विषयवस्तु क ज्ञान परिमार्जन करायब उदाहरण आदि क प्रस्तुत करब ।

MATHEMATICS

Introduction :

The present syllabus of Mathematics for Shastri level has been prepared in line with the decision of Mahendra Sanskrit University to conduct three year Shastri program, effective from the academic year 2052-53 (V.S. era).

The syllabus demands clear understanding of basic topics in various branches of mathematics and an ability to apply them in solving problems. In the examinations, skills in algebraic manipulations and accuracy in numerical calculation will be appreciated.

In the course of its preparation the syllabus of Mathematics for Uttar Madhyama level of the University as well as the Bachelor's degree in other Universities inside and outside the country have been kept in view.

Pre-requisites :

Mathematics for Uttar Madhyama level.

Scheme of Papers :

There will be altogether six papers. Two papers will be taught in each year. Each paper will carry full marks of 100 in the examination and will be divided into two sections "A" and "B". Section "A" will contain 10 short answer questions, carrying 3 marks each while Section "B" will contain 7 long answer questions each carrying 10 marks. All the questions will be compulsory. But in the case of Computer course there will be a practical examination of 50 marks and the final written examination will carry the remaining 50 marks which will be divided in 2 sections. Section "A" will consist of 10 objective questions / short answer questions carrying 15 marks and Section B will contain 7 long answer questions each worth 5 marks.

To incorporate the important feature of freedom of choice, various optional papers have been developed for the third year out of which the students can offer any two, with prior approval of the campus.

Note: There will be 9 periods each of 45 or 50 minutes per week per paper for all the papers, of which 3 periods will be for tutorial class. But in the case of the computer course (optional paper - 6) 9 periods will contain 4 periods of theory and 5 periods of practical.

Paper III

Analytical Geometry, Vector Analysis And Differential Equations

Unit 1: Conic sections and their properties

Conic section given by the locus of a point and as section of cone, central conic section, Ellipse, Hyperbola; Derivation of their equations in standard forms, Auxiliary circles, Eccentric angles; Equations of tangents and normals to the ellipse and hyperbola, Chord of Contact of tangents, Pole and Polar with respect to ellipse and hyperbola, properties of Pole and polar, Diameter, Conjugate diameters of ellipse and hyperbola with their properties, Equiconjugate diameter of ellipse, Asymptotes of hyperbola, Rectangular hyperbola, Relation between the equation of hyperbola its asymptotes and the conjugate hyperbola ($S + S' = 2A$), Equation of hyperbola referred to its asymptote as coordinate axes, Properties of asymptotes of a hyperbola.

Unit 2: Polar equation and General Equation of Second degree:

Polar equation of a conic the focus being pole (Derivation of $1/r = 1 + e\cos\theta$), Equation of Chord and tangent, Equation of normal, Equation of Chord of contact; condition for the conic $1/r = 1 + e\cos\theta$ to be

ellipse and hyperbola. Equation of the polar of a point (r_1, θ_1) with respect to a conic.

Metric classification of a conic, General equation of second degree to represent a conic, conic with centre at origin, centre of a conic, Reduction of the equation of a conic, Equation of tangent and condition of tangency of a line to a conic; Equation of normal to a conic, Chord of Contact, Diameters and Conjugate diameters, Equation of pair of tangents, Director Circles, Asymptotes to a conic.

Unit 3: Plane and straight lines

Equation of a plane in standard forms, reduction of the general equation of a plane to standard forms, representation of line as intersection of two planes, line in symmetrical form, line through two points, reduction of the equation from general form to the symmetrical form, line and a plane, perpendicular distance from a point to a line, coplaner lines, shortest distance.

Unit 4: Sphere, cone and cylinder.

Definition and equation of sphere, general equation of sphere, sphere with a diameter having given ends, sphere through four given points, intersection of the spheres, plane section of a sphere, sphere through a given circle, equation of a tangent plane, condition of tangency.

Definition of a cone, equation of cone with conic as a guiding curve, enveloping cone, quadratic cone with its vertex at origin, condition for the general equation of the second degree to represent a cone, mutually perpendicular generators of a cone, tangent plane, condition of tangency, reciprocal cones, equation of a right circular cone.

Definition of cylinder, its equation, enveloping cylinder, equation of right circular cylinder.

Unit 5: Central conicoid

Central conicoid, standard form and their shapes,

tangent line and tangent plane, condition of tangency, normal, number of normals from a given point, cubic curve through the feet of the normals from a given point, plane section with given centre.

Vector Analysis

Unit 6: Product of three and more vectors

Multiplication of three vectors: scalar triple products, geometrical meaning of scalar triple product, properties of scalar triple product, condition of coplanarity for these vectors, scalar triple product if two of the given vectors are equal, parallel, scalar triple product of three vectors in terms of their components, scalar triple product $[\vec{i} \rightarrow \vec{j} \rightarrow \vec{k}]$ of three rectangular vectors, distributive law of cross product of two vectors with the help of scalar triple product.

Vector triple product : $\vec{a} \times (\vec{b} \times \vec{c})$, coplaner with the vectors $\vec{b}$ and $\vec{c}$, expression for $\vec{a} \times (\vec{b} \times \vec{c})$ in terms of $\vec{b}$ and $\vec{c}$, non-associatively of vector triple product.

Scalar product of four vectors: determination of $(\vec{a} \times \vec{b}) \cdot (\vec{c} \times \vec{d})$ and its working rule.

Vector product of four vectors: definition of $(\vec{a} \times \vec{b}) \times (\vec{c} \times \vec{d})$, linear relations between four vectors, vectors in reciprocal system.

Unit 7: Vector differentiation, gradients, divergence and curl

Introduction, vector function and its expression in terms of unit vectors, differentiation of a vector function with respect to a scalar & geometrical interpretation, some important formulas of vector differentiation, differentiation of a vector function, constant vectors and condition for a vector to be of constant magnitude, constant direction and conversely, partial derivatives of the vectors, higher order partial derivatives of vector function w.r.t. scalar parameters, partial differentiation of sums and products, total differential.

Definitions of gradient, divergence and curl, scalar point function, vector point function, scalar fields, vector fields, vector differential operator ∇ , gradient of a scalar field, gradient in polar coordinates, condition for a scalar point function to be constant and conversely, total differential $d\theta$, the operator $a \cdot \nabla$, directional derivatives, divergence of a vector field, solenoidal vector, curl of a vector field, Laplacian operator and Laplace's equation, geometrical interpretation of gradient of a scalar point function, theorem on directional derivatives, physical concept of divergence and curl of a vector function, some important deductions involving ∇ , second order differential operators.

Unit 8: Vector Integration, Theorems of Gauss Stokes and Green

Vector integration, line integral, surface integral, Volume integral, Gauss's divergence theorem (no proof), Stoke's theorem (no proof), Stokes theorem in space and consequences.

Differential equations

Unit 9: Exact differential equations

Introduction to exact differential equations, condition that an equation of first degree and first order to be exact, rule for finding the solution of an exact equation, integrating factor, definition of exact differential equation, the integration of an exact equation, criterion of an exact differential equation, equation of the forms $d^2y/dx^2 = f(x)$, $d^2y/dx^2 = f(y)$.

Unit 10: Differential equations of second order

Complete solution in terms of a known integral, relation between the integral, to find the solution by inspection and by means of operational factors, transformation of the equations by changing the

dependent variable, removal of the first derivative, transformation of the equations by changing the independent variable, method of variation of parameters.

Books Suggested:

1. S. L. Loney : Coordinate geometry, Mac. Milan and Co. Calcutta
2. R. J. T. Bell : An elementary Treatise on Coordinate Geometry; Mac. Millan
3. B. C. Bajracharya : A Text book of 3-dimentional geometry
4. M. R. Joshi : Analytical Geometry (Two dimentional)
5. G. D. Pant and G. S. Shrestha : Integral Calculus and differential equation.
6. Lalji Prasad : Vector Analysis.
7. D. Murray : An Introductory course in differential equations.
8. G. B. Thomas, Jr. : Calculus And Analytical Geometry, Narosa Publishing House, New Delhi.

Paper IV Real Analysis

Unit 1: Set theory and Real number system

Sets and basic operations on sets; Union and Intersection of an arbitry family; Infinite unions and intersections of sets; Indexed family of sets; Sets of Numbers; The Real number system (Field axioms); theorems involving additive and multiplicative inverses; Axioms of order; Intervals as special subsets of $\mathbb{R}$; Absolute value; The completeness axioms; Archimedian; property, construction of decimal approximation for real numbers; repeating and non-repeating decimals; geometric representation of real numbers.

Unit 2: Relation, functions and cardinality of sets

Cartesian products of sets; Relations; Functions; Injective, Surjective and bijective functions; Images and Inverse images; compositions of Functions; Invertible Functions; Bounded and Monotonic functions, Countable and uncountable sets; Cardinality of sets. Some basic facts about countable and uncountable sets in the form of theorems:

1. Every subset of a countable set is countable.
2. If $A_1, A_2, \dots$ are countable sets, then $\bigcup_{n=1}^{\infty} A_n$ is countable.
3. The set of all positive rational numbers is countable.
4. The set $\mathbb{Q}$ of all rational numbers is countable.
5. The set $[0,1]$ is uncountable.
6. The set of real numbers is uncountable.

Unit 3: Point set topology of the real 'line

Open and closed intervals; interior and Exterior points; open and closed sets; closure, boundary and interior of a set; class of open and closed sets; limit points of a set; Bolzano-Weirstrass theorem, Nested interval theorem.

Unit 4: Numerical Sequences and Series in $\mathbb{R}^1$

Sequences; limit of a sequence; convergent and divergent sequences; subsequences; monotonic sequences; bounded sequences; cauchy sequence, series, finite and infinite series; convergent series; tests for convergence of series (ratio test, comparison test, nth root test); absolutely convergent series and conditionally convergent series.

Following theorems and their consequences:

1. If $f: I \rightarrow \mathbb{R}$ is an increasing sequence which is bounded above, then f is convergent.
2. Every convergent sequence is a Cauchy sequence.

3. Every Cauchy sequence in E^1 is convergent.
4. Every Cauchy sequence is bounded.
5. Idea of Bolzano-Wierstrass theorem (no proof)
6. D' Alembert's ratio test.
7. The root test.
8. The comparison test.
9. Convergence of the series $\sum \frac{1}{n^p}$

Unit 5: Continuity and Uniform continuity of real valued functions of One variable

Limit of a function; Right and left hand limits, existence of limit; infinite limits; Continuity of functions; Types of discontinuity; verification of the facts that constant function, identity function, the exponential function, the sine function, the cosine function and the polynomial functions are continuous on the entire real line. Uniform continuity.

The following theorems and their consequences.

1. If the functions $f(x)$ and $g(x)$ are continuous at $x = c$, then all of the following combinations are continuous at $x=c$.
 (i) $f(x) + g(x)$ (ii) $f(x) - g(x)$ (iii) $f(x) \cdot g(x)$
 (iv) $Kg(x)$ (any number K) (v) Further more, if $g(c) \neq 0$, then $f(x)/g(x)$ is continuous at $x = c$.
 (no proof)
2. Suppose that $f(x)$ is continuous for all x in the closed interval $[a,b]$, then f has a minimum value m and a maximum value M on $[a,b]$. That is there exist numbers α and β in $[a,b]$ such that $f(\alpha) = m$, $f(\beta) = M$, and $m \leq f(x) \leq M$ for all x in $[a,b]$. (no proof)
3. If f is continuous on the "closed" interval $[a,b]$ and N is any number between $f(a)$ and $f(b)$, then there is at least one number c between a and b such that $f(c) = N$. (no proof)
4. Uniform continuity on a set $\Rightarrow$ pointwise continuity on the set. Converse need not be true.
5. Let f be a continuous function defined on a

closed interval $[a,b]$, then f is uniformly continuous.

Unit 6: Differentiation

Brief review of the notion of derivative; Basic operations and chain rule; Differential notation.

The following theorems and their consequences:

1. If $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ and $f(x)$ is differentiable at $x = a$, then $f(x)$ is continuous at $x = a$, but not conversely.
2. Rolle's theorem
3. Mean value theorem
4. Generalised mean value theorem
5. L' Hospital's rule.

Unit 7: Integration

Partition and step functions; Integral of step function; Properties of the integral of step functions; Upper and lower integrals of a bounded function; Properties of the integral; interchange of limits; indefinite integrals; primitive of a function,

Following theorems and their consequences:

1. Necessary and sufficient condition for the existence of Riemann Integral.
2. If $f: [a,b] \rightarrow \mathbb{R}$ is integrable on $[a,b]$ and m, M are real numbers such that $m \leq f(x) \leq M$ for all $x \in [a,b]$, then $m(b-a) \leq \int_a^b f(x)dx \leq M(b-a)$.
3. Mean value theorem for integrals.
4. Fundamental theorem of integral calculus.
5. If $F: [a,b] \rightarrow \mathbb{R}$ is any primitive of $f: [a,b] \rightarrow \mathbb{R}$ and f is continuous on $[a,b]$ the $F(b)-F(a) = \int_a^b f(x)dx$.

Unit 8: Metric sets (spaces)

Distance function (or metric) and metric sets, metric sets $\mathbb{R}^n (n=1,2,3)$. neighbourhoods, deleted neighbourhood, interior points, boundary points, exterior points, open and closed sets, limit points, separated sets, connected sets, limit and continuity of

a function defined between metric sets.

Following theorems and their consequences:

1. The complement of an open set is closed and the complement of a closed set is open.
2. If p is a limit point of a set A in a metric set, then every nbd. $N(p, \epsilon)$ of p contains infinitely many points of A .
3. A set which contains all its limit points is closed.
4. The union of any collection of open sets in a metric set M constitutes an open set in M .
5. A closed set contains all its limit points.
6. The intersection of any family of closed sets in a metric set M constitutes a closed set in M .
7. If $f: A \rightarrow B$ is continuous on A and $g: B \rightarrow C$ is continuous on B , then $gf: A \rightarrow C$ is continuous on A .
8. If $f: S \rightarrow T$ is continuous and D is an open set in T , then $f^{-1}(D)$ is open in S (i.e. inverse image of an open set is open).
9. The inverse image of a closed set under a continuous function is closed.

Unit 9: Functions of Several variables and Multiple Integrals.

Functions of two or more variables; Limits and continuity; Differential of a function of several variables; Partial differentiation; Directional derivative and their geometrical interpretation; Double summation; step functions defined on a rectangle; Upper and lower double integrals of a bounded function; Definition of the double integrals of a bounded function; the double integral of a continuous function; the evaluation of double integrals.

Unit 10: Improper Integrals

Introduction; Integration of unbounded functions with finite limits of integration; comparison tests for convergence at a of $\int_a^b f(x)dx$; Infinite range of integration; Integrand as a product of functions.

Books suggested:

1. A. H. Smith and W. A. Albrecht : Fundamental concept
of Analysis Practice-Hall of India Ltd.
2. R. M. Shrestha : Mathematical Analysis,
Sukunda Pustak Bhavan, Nepal
3. J. C. Burkill : A First course in Real Analysis
-CUP- VIKAS Student's edition
4. M. K. Singal & Asha Rani Singal : A First Course
in Real Analysis, R. Chand & Co., New Delhi
5. Henri A. M. Dzinotyiweyi : A First Course
in Mathematical Analysis,
CBS Publishers & Distributors
6. A. N. Shrivastava : Theory and examples
in Real Analysis, CBS Publishers & Distributors
7. S. C. Malik & Savita Arora : Mathematical Analysis,
Wiley Eastern Ltd.
8. S. Narayan : Elements of Real Analysis,
S. Chand & Co., New Delhi.
9. George B. Thomas & Ross Fianey : Calculus & Analytic
Geometry, Narosa Publishing House.

OPTIONAL ENGLISH

The Shastri Level optional English course reinforces and develops the study of literature prescribed for the Uttaramadhyama Level so that there is a smooth transition from one level to the other on one hand and it links with the post-graduate studies (in English) on the other. The course, therefore comprises six papers of one hundred marks each. The first two papers will be done during the first year, the third and fourth papers during the second year, and the fifth and sixth papers during the third year. The six papers distributed through a three-year period will provide students with graduate level information, knowledge and understanding about the most important genres of literature and some well-known authors and books of English literature. This will prepare the students for Master's level studies in English.

Objectives

The course has the following specific aims:

- (I) to enable the students to appreciate the style, effect and techniques of literary writing of all the major genres;
- (II) to enable them to understand the differences between the common user's notion about language use and literary writers' choice of the code;
- (III) to enable the students to write self contained simple literary appreciation based on the analysis of the text; and
- (IV) to provide the students with a sound background to the advanced studies in English literature, culture and tradition.

Course Description

The course is broadly divided into literature, English language use and writing about literature. The

course introduces all the main genres including the practical criticism of each genre along with the introduction to their evolution and structure.

Course Contents

The structure of the course is as follows:

- 1st Year Paper I : Introduction to English Literature
Paper II : Criticism
2nd Year Paper III : Fiction
Paper IV : Drama
3rd Year Paper V : Poetry
Paper VI : Language Studies

Paper III: Fiction Prescribed texts

Jane Austen,	<u>Pride and Prejudice.</u>
Charles Dickens,	<u>A Tale of two Cities.</u>
Thomas Hardy,	<u>Tes of the d'Urbervilles.</u>
Joseph Conrad,	<u>Lord Jim.</u>
D. H. Lawrence,	<u>The Rainbow.</u>
Virginia Woolf,	<u>Mrs. Dalloway.</u>
Graham Greene,	<u>The Heart of the Matter.</u>
Ronald Hindmarss ed.	<u>Liar and other / Modern</u>
<u>Stories,</u>	Cambridge University
Press,	

England, 1992.

Marks Distribution

(I) Reference/Context questions:
10 extracts will be given (any six) :	6X5=30
(II) 7 short answer-questions/
short notes (any four):	4X10=40
(III) 3 long answer/essay type questions
(any two):	2X15=30

Paper IV: Drama Prescribed. Texts

Christopher Marlowe, Tamburlaine.
William Shakespeare, Macbeth.

Milton,
Dryden,
G. B. Shaw,
J. M. Synge,
Stoppard,

Samson Agonistes.
All For Love.
Candida.
Riders to the sea.
Rosencrantz and Guildenstern
Are Dead.

Marks Distribution

- (I) References/Context questions:
10 extracts will be given (any six) : $6 \times 5 = 30$
- (II) 7 short answer-questions/
short notes (any four): $4 \times 10 = 40$
- (III) 3 long answer/essay type questions
(any two): $2 \times 15 = 30$

